

1940 Üheksateistkümnes aastakäik Nr. 6

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Joh. V. Veski

Peatoimetaja

J. Mägiste

V. Niilus

Toimetussekreter

A. Kask

Tartu 1940

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

		Lk.
1.	J. Mägiste, Kagu-eesti murde eitavast <i>k</i> -aineseta imperatiivist	169
2.	P. Ariste, <i>Õde ja sõts</i>	189
3.	V. Kiparsky, Balti-saksa <i>Wemgalle</i> 'vimb'	191
4.	V. Raud, Eesti <i>vaak</i> -sõna etimoloogias	193
5.	Ö. Beke, Eesti <i>soe</i> , soome <i>suoja</i>	195
6.	Mitmesugust:	
	J. V. V., Keelelisi küsimusi-kostuseid	200
	Résumés. — Summaries:	
1.	J. Mägiste, L'impératif négatif sans élément <i>k</i> dans le dialecte de l'Estonien du sud-est	187
2.	P. Ariste, <i>Õde</i> and <i>sõts</i>	190
3.	V. Kiparsky, Allemand balte <i>Wemgalle</i> 'Abramis <i>vimba</i> '	193
4.	V. Raud, Über die Etymologie des estnischen Wortes <i>vaak</i>	195
5.	Ö. Beke, Estonien <i>soe</i> , finnois <i>suoja</i>	200

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Rüütli 24, III kord.

Talitus:
Akad. Kooperat., Ülikooli 15, t. 20-63.

Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist.

Kagu-eesti murdealal, leivude keeles ja lutsilasil esineva huvitava imperatiivitunnuseta eitava imperatiivi näikse olevat avastanud O j a n s u u oma murdeuurimistekonnal eL alale umb. 30 a. tagasi. Tema, kõneldes EKirj. 1910 404 eesti kirjakeeles oodatavaist γ -spirandi kaoga oletatavaist imperatiividest nagu *saato - *saatu (< *sätta γ o- pro saatku), tähendab: „Ja huvitav lugu: seesuguseid vormisid tuleb ka vanas rahvaluules ette. Harglast ja Karulast olen ise kirjutanud (ärgu) *aiu* ja *võttu* vormid = (ärgu) ajagu, võttagu (sic)“. Kettunen oma VKÄH 39, alamärk. 1. toetub samuti O j a n s u u andmeile, kui ta meid huvitava imperatiivi kohta lausub: „Kansanrunoudessa ja eteläviron kieli-saarekkeilla voi kuitenkin — tri O j a n s u u n tiedonannon mukaan — esiintyä sellaisia odotuksenmukaisia imperatiivimuotoja kuin *ana vettu* (< *vetta γ ok) 'elä ota'“. Sama teose 2. trükis, EKÄH 77 K. annab juba mõnevõrra üksikasjalisemaid teateid selle imperatiivi kohta: „Etelämurteiden piirissä voidaan paikoin tavata imperatiivissakin odotettavaa k a t o -edustusta, esim. (Hargla:) *ala võttu* (< *otta γ ok)

'älä ota', *älä kakku*¹ 'älä revi, katko', *älä peßsü* 'älä pieksä', (Rõuge:) *är sõkku* 'älä sotke'. Analogiamuodostukset ovat sentään sielläkin yleisimmät". Kettuse sellele viimsele sõnavõtule nõjudes tähendab eL imperatiivi kohta ka N. Ikola oma uurimuses „Eteläviron verbien persoonapäätteistä“ (Suomi V j. 13. osa) 58: „Odotuksenmukaisia olisivat siis γ :n katoon perustuvat muodot. Sellaisia ei kuitenkaan tavata muuta kuin yksityisissä tapauksissa kielteisissä imperatiiveissä“. Näiteid Ikola ei esita. Temal on juhtunud muide veel see eksitus, et ta on Kettuse eitava imperatiivi näited käsitanud ains. 3. isiku kohta käivaiks, kuigi viimane need tõlkega õieti on esitanud ains. 2. isiku vormidena, mida nad ka tegelikult on.

Viimati on küsimusalust imperatiivi puudutanud M. Toomse oma (seni veel käsikirjalises) uurimuses „Eesti ta-, tä-verbide konsonantses liitumisest“, esitades päämiselt selle verbitüübi alla kuuluvaid näiteid lk-del 183, 189, 203 ja 205—206, nimelt Lei murdest (V. Niiluse järele) *ata taïdu, ata oïdu, ata deïdu ~ ata deïdu?*, *ata läïdu, ata aïdu* 'ära anna', *ata muïdu, ata p^oïdu?* 'ära pane', *ata miïdu?* 'ära mine', *ata deïwu*² 'ära joo' < *jõγok, *ata saiïstu* 'ära seisa', Lutsist (P. Voolaine järgi) *aïdoi*. Toomse lk. 205—206 leiab, et siin pole võimalik lähtuda γ -spirandilisist algkujudest nagu *antaγok, *hoitaγok, vaid edasi tähendab kõnealuse Lei imperatiivi puhul: „Kuid kui arvestada ka seesuguseid Lei vorme nagu *ata saiïstu* 'ära seisa'... , siis ei peaks jääma kahtlust, et kõnesolev *d* (või *t*) on sekundaarne. Nähtavasti on see dentaalklusiil pärit seesuguseist vokaalse liitumise tüübi verbidest, kus see oli häälikuseaduslik (näit. *veïtu* < *ottaγok, *paiïstu* < *paistaγok jm.)“. Ta seletab Lei käsitledavat imperatiivi nähta-

¹ *k-*, *kk-*lisist ja *-tk-*lisist (> *-kk-* eL-s) verbitüvedest moodustatud eitavate imperatiivide puhul nagu *kakku*, *sëkku*, edasi näiteis esinevate *pakku*, *mësku* jt. kohta tuleb meeles pidada, et nels meil pole tegu kindlate γ -kaoliste resp. γ -tunnuseta imperatiivvormidega. Nels võib väga hästi küsimusse tulla sisekaoline γ -tunnusega imperatiiv, näit. *kakku* < *kakk-ko- < *katkoyo-, *mësku* < *mesk-ko- < *meskeyo- jne.

² V. Niiluse viimaste ülestähenduste järgi *d'õïwu ~ d'õüwu?*

vasti mingi kontaminatsiooniga: „*aŋgu* või *aŋgu* (+ *paistu* jm.) → *aŋdu*“.

Päale äsja saadud ülevaadet eL γ -tu eitava imperatiivi seniseist käsiteludest ja tõlgitsusist tundub kohasena vähe laiem aimestiku põhjal vaadelda selle ilmet ja levikuala eL murdeis. Nagu nägime, on seni avalikkuses (Ojansuu, Kettunen, Toomse) konstateeritud selle esinemist Har-s, Krl-s, Rõu-s, Lei-s ja Lut-is. Esitatagu järgnevas kõigepäält lisamaterjale, mis loodetavasti kaasa aitavad ka kõnealuse imperatiivitüübi geograafilise leviku ja algupära selgitamisele.

Lõuna-eesti murdealal idast läände ja lõunasse liikuma hakates leiame meid huvitava tüübi esinemist kõigepäält Se murdealal, nimelt Ojansuu (1910 a. pärit) ülestähendusis Lõkova (Ojaveere) külast Vilo vallast, SKS arhiivi Ojansuu eL vihk III, lk. 918 *ei võttu*^c (älä ota), *ei aŋdu*^c (älä anna), 909 *ei võttu, ikk^u ui^c* (= ära nuta); vihk II, lk. 628 Petseri ümbrusest (Obinitza või Seretsuva kl.?) *pu^u ui^c* (älä kajoa) = vist *pu^{tt} ui^c*. Domineeriv on selle kõrval Ojansuul *k*-tunnuseline imperatiivitüüp, näit. vihk III, lk. 1061 (Laaseruva?) *ajag^v ui^c* (= ära aja), 961 Rõсна kl. *nitsk^v ui* (ära litsu), *suüg^v ui^c* (ära sõd); vihk IV, lk. 1129 Saatse *är tēg^u ui* (älä tee) jne. Allakirjutanu setu murdekogudes on *k*-tu imperatiivi kohta seni andmeid lõuna- ja edela-setust, näit. Vilo v. Vilo kl. *pe^{tt} ui^c* 'ära peta', *le^{pp} ui^c är?*, *aŋguⁱ peⁱ* 'ära lepi (ära), ära anna järele', Meremäe v. Veretina (< Truba) kl. *pu^{tt} ui^c?* 'ära puutu', Obinitza kl. van. *pu^{tt} ui^c?* (~ noor. *pu^{tk} ui^c?*), Ignase kl. *ist ui^c kivoile pāle* 'ära istu...', Härma kl. *pe^{tt} ui^c sa?*, samadel aladel olen kuulnud ka *võl^{ss} ui^c?* 'ära peta', *võ^{tt} ui^c?*. Allakirjutanu pole eriliselt jälginud just seda morfoloogilist nähtust ega julge väita, et Se murdes kõnesolev nähtus piirduks ülemalesitatud näidetega. Morfoloogilisel eriküsitlusel kahtlemata mõned üksikjuhtumid võivad tulla veel lisaks, kuid suur sääl kõnealuse tüübi esindus igatahes pole. Domineeriv on selle kõrval *k*-line imper., näit. Vilo v. Unkavitsa *võ^{tk} ui^c*, *le^{pk} ui^c*, *ta^{pk} ui^c*, *pu^{tk} ui^c*, *pe^{tk} ui^c*, Vilo v. Vilo kl. *vaŋkkü^u ui^c?* 'ära vannu', *võl^{sku} ui^c?*

'ära valeta', Värskä *ko-pputtagu*? 'ära koputa', *närkk_u*? 'ära naera', *närkk_u*? 'ära hakka', *küzüg_u*? 'ära küsi', Obinitsa *arä jätkü*? 'ära jäta', Vilo v. Raakva kl. *tu-ig_u* *ülest* 'ära tule üles', Järvesuu v. Veelna kl. (< Sestniku) *võtku*. *naist* 'ära võta naist', *kae-gu*? 'ära vaata', *mi-näkk_u*. *mehēle* 'ära mine mehele', Podmotsa kl. *är tutkkō*? 'ära tule', Mäe v. Kito kl. *mi-näkk_u*? 'ära mine', *la-skui*? 'ära lase', *är tē näidäkkui*? 'ärge näidake' (NB pluur.!), Puugnitsa kl. *är sa-läkkō*? jne. Tähendatagu ka, et AES 153 A. Kase morfoloogilises ülevaates Se Saatse murde kohta leidub ainult viimast eitava imper. tüüpi: lk. 114 *aņgui*, 108 *oņkui*, 120 *saiskuije* ~ *sai-s kui*? (NB lahkuanalüüsimist!), 124 *jä-t kui*?, *jätkuije*, 130 *ūtku* jne.

Setu murdealaga lähedalt ühtekuuluvale Kra keelesaarelgil Ojansuu käsikirjalise materjali järele (AES, vt. Kra sedelkoopaid⁸) on tuntud klusiilita keeldkõne: *ändu ei*^c (= ära anna), *kiroittu ei*^c (= ära kirjuta, sing. ~ *kiroittagu ei*^c = ärge kirjutage, pl.), *ikku ei*^c (= ära nuta), *puttu e-i*^c (= ära puutu), *šittu ei*^c (= ära s.), *vețtu e-i*^c (= ära võta), *mešku e-i*^c (= ära pese, mõse), *haukku e-i*^c (= ära haugu). Säälgil see piirdub ilmsesti üksikuhtumitega, kuna teiselt poolt üldisemana esineb reas juhtumelise klusiilne keeldkõne, näit. *jügō ei*^c (= ära joo), *k^ooräkku ei*^c (= ära korja), *kumardago ei*^c (= ära kummarda), *keņeņgu e-i*^c 'älä puhu' jm.

Se murdeala läänenaabrusest, Vas Lasva vallast on P. Viirese morfoloogilises ülevaates, AES 150, noteeritud ainult klusiilseid keeldkõnevorme, näit. lk. 68 *är jōgu*?, 71 *är vēgu*?, 74 *är tulou*?, 79 *är sadagu*? ~ *sadagu ei*?, 81 *är oņku*? ~ *oņku ei*?, 87 *är ütku*?, 101 *är veļsku* ~ *veļsku ei*? jne. Sama ilmneb ka H. Elleri Vas tekstikogust, MT 40, näit. lk. 10 *aņgu.i sa*, 22 *miņgu.i iks*, *kāugu.i*, 23 *suņdku.i*, 29 *ära sa vețku*, NB ka *k(k)*-, *tk*-tüvelisist verbidest lk. 1 *kisku.i* (<< *kiskoγo-?), 7 *ar? no? iks ikku*, 23 *pakku.i*. Vas murde eriuurija O. Parmas on aga alla-

⁸ Muudest AFS-II olevaist Ojansuu Kra ainekist ei leitud Iisa materjale kõnealuse imperatiivi kohta (neis ainult näited *ändu ei*, *är vețtu ei* ~ klusiilse tunnusega *är hiņgäkkō ei*^c = ära puhka).

kirjutanule lahkesti andnud järgmised teated, mille järele Vas-s klusiilitu keeldkõne, nagu naabruse põhjal peab ootama, „näib olevat murdes põhiesindus“: *ve.ttu_i? ~ ar ve.ttu?*, *pe.sü_i? ~ ar pe.sü?*, *pu.ttu_i? ~ ar pu.ttu?*, *pe.ttü_i? ~ ar pe.ttü?*, *jä.ttü_i? ~ är jä.ttü?*, *sätü_i? ~ ar sätü?*, *ku.tsu_i? ~ ar kü.tsu?*, *i.stu_i? ~ ar istu?*, *o.stu_i? ~ ar ostu?*, *ka.kku_i? ~ ar kaku?*, *ni.ttü_i? ~ ar nitü?*, *ju.ttu_i? ~ ar ju.ttu?*, *ta.htu_i? ~ ar ta.htu?*, *la.skü_i? ~ ar la.sku?*, *ta.ppu_i? ~ ar tappu?*, *ka.ndu_i? ~ ar kandu?*, *ki.tsu_i? (: kitskma)*, *le.ppu_i? ~ ar le.ppu?*, *hi.ttü_i? ~ ar hitü?*, *me.skü_i? ~ ar mesku?*, *ne.stu_i? ~ ar nestu?*, *ikkü_i? ~ ar ikku?*, *ar kä.sku?*, *ar ve.ssu_i? ~ ar vesü?*, *ma.itu_i? ~ ar mitü?* (*-kk-* ja *-sk-*lised juhtumid esitatute hulgas võivad muidugi olla, nagu eespool tähendati, sisekaolisi klusiiltunnusega vorme: *ka.kku_i? < / *katkeyo-*, *me.skü_i? < / *meskeyo-* jne.). Need näited on pärit Vas eri osadest — Missost, keskosast, Lasvast ja käivad ains. 2. isiku kohta, nii siis *ve.ttu_i? 'ära võta'*, *pe.sü_i? 'ära pese'* jne. Vas Luhamaa osas, endisel setu alal, on esindus sama: *i.stu_i? ~ ar istu?*, *pu.ttu_i? ~ ar pu.ttu?* *sa?* jne. Paralleelselt eelmisele (osa 2-silbiste 1. pika silbiga verbitüvede) keeldkõne tüübile esineb Vas-s Parmasegi teatel (Luhamaa nurk kaasa arvatud) *k-*tunnuselist: *ar ve.tku? ~ ar ve.tku_i?*, *ar pu.tku? ~ ar pu.tku_i?* jne. Üldine on *k-(g)-*tunnusega keeldkõne Vas-s ühesilbiseist, 2-silbiseist pikemaist, lühikese 1. silbiga 2-silbiseist ja isegi osalt pika 1. silbiga 2-silbiseist verbidest: *sõgu.u_i? ~ ar sõgu?*, *tulgu.u_i? ~ ar tulgu?*, *pidägu.u_i? ~ ar pidägu?*, *kiroitta.gu_i? ~ ar kiroitta.gu?*, *viza/gu_i? ~ ar viza.gu?*, *laülgu_i? ~ ar laülgu?* jne. P a r m a s e teatel Vas-s „prees. 2. p. vorm on ka teiste (pääle pl. 1. p.) jaoks kasustatav vastava pronomeniaga“, nii siis eespool käsitletud ains. 2. isiku keeldvormid — mõeldud on vist nii klusiilseid kui ka klusiilita kujusid — on tarvilusel ka teistes persoonides, näit. Luhamaa *ärkke it?* *kjnelgu_i?*.

Urvastes üliõp. H. K e e m a teatel on seevastu valitsemas klusiilne eitav imper.: *ar pu.tku?*, *är^s sätku^s s^s* jne. Samale olukorrale viitavad kõik teated Räp-st (kirjaliselt P a r m a s ja mitmeid suulisi andmeid). Rõu-s, Vas-st läände, aga kohtame taas vähemal määral eelöeldust juba tuttavat klusiilita keeldkõnet sama K. kirjapandud Hurda kl. tekstides, MT 259 79 *mābza? / vaij_är^m maitso?* (= maitse või ära maitse), 80 *är^k kittü ei^k...* (= ära kiida...).

Näiteid on õnnestunud saada vaid kuuldelisel teel, kuna käsitlemisel objekt on andnud klusiilsed vasted *är^m mait^sku?*, *är^k ki^tku?* *ei?*. Niisama on ka K. Rõu tekstides muidu üldine klusiilne keeldkõne, näit. MT 248 71 *är^v ve^tku^m mid^dgi?*, *är^k kin^elau?*, MT 259 4 *kä^ügü^gis^s sak^k* jm. Vrd. ka AES-i sõnasedelitekogus Rõu-st *las^kuⁱ hiⁿd* (end) *pu^ttu?*. Meid huvitav klusiilita keeldkõnetüüp on Rõu-s ilmsesti vananevas. Niisamuti ainult üksikjalgi on temast Lutsis, kust P. Voolaine sõnasedelite järgi AES-is leiame *istöi?* (= ära istu) ~ *istui?*, *andoi?* (= ära anna), Ariste andmeil (AES-i sõnasedelitekogu) *pu^ttui* 'ära puutu', Voolaine Lut morfoloogilise ülevaate järgi AES 130 33 *üttoi?*, A. Sanga isikl. teateil *ve^ttoi?* (ent *tu^lgoi?*, *an^goi?*, *ken^el^goi?* jne. — klusiilne keeldkõne valdavas enamuses). Klusiilse tunnusega keeldkõne valdav ülekaalus Lut murde kohta leiab peegeldust eriti selgesti AES 130 morfoloogilises ülevaates, kust võib meenutada näiteid nagu lk. 19 *s^ägui?*, 23 *v^egoi?*, 25 *tu^lgoi?*, 27 *pa^ll^el^goi?*, 29 *n^äkkoi?* (= ärgu hakaku), 31 *o^pkoⁱ?*, *ü^tkoⁱ?*, 41 *ne^st^koi?* jne.

Elnähtut silmas pidades on üllatav see klusiilitu eitava imperatiivi esinemispiiride avarus ja tunnuslik ilme, mida kohtame omavahel lähedalt seotud Lei (Koiva) ja Hargla-Mõniste murdes. Juba Ojansuu kogudes (V. Niiluse koopiate järgi AES-is) leiame rea siia kuuluvaid näiteid: *ala nakru* (= ära naera), *ala magadu* (älä makaa), *ala kum^mmardu*, *ala kü^rrüttu* (= ära kirjuta), *ala maadu* (= ära maga), *ala paattu* (= ära räägi), *ala pelj^dadu* (älä pelkää), *ala istü*, *ala te^mmädu*, *ala puttu^c* (koerale öeldud), *ala ravadu* (= ära raba), *ala vit^ttu*. Voolaine sõnasedelitekogust AES-is leiame sama tüüpi: *ala te^ttu* 'ära tee', *ala ve^ttu* 'ära võta', *ala poⁿdu* 'ära pane', *ala pe^ttu miⁿnu* 'ära peta mind'. Niilus AES 184, omas Lei murde morfoloogilises ülevaates esitab 119 verbiparadigmat, viimastest 94-l on antud 2. ainsuse isiku eitav imperatiiv, 25-l see puudub (eriti *uma*-refleksiividel). Tüübi esinemissagedus Lei-s niisiis on üllatav. Silma torkab ühtlasi N. näidete hulga põhjal, et 94-st juhust enam kui kaheksakümnes (allakirj. arvutuse järele 82) juhtumis eitav 2. isiku impe-

ratiiv on häälikuliselt täiesti solidaarne nn. *da*-infinitiiviga, erinedes viimasest ainult (kui inf. vokaallõpuks juba pole *-u*) seega, et imperatiivis lõppvokaaliks on järjekindlalt *-u*, näit. lk. 16 *ala uõllu* — inf. *uõlla*, 19 *ala doõrwu* — *doõrwa* 'juua', 25 *ala šüõüwü* — *šüõüwä* 'süüa', 28 *ala veijju* — *veijja* 'viia', 31 *ala p^uõndu* — *p^uõnda* 'panna', 33 *ala jellu* — *jella* 'elada', 36 *ala tⁱettu* — *tⁱetta* 'teha', 38 *ala lukku* — *lukke* 'lugeda', 40 *ala ikku* — *ikku* 'ihuda, teritada', 42 *ala viettu* — *vietta* 'vedada', 43 *ala kuittu* — *kuitta* 'kududa', 45 *ala tävadu* — *tävada* 'leida (tabada, saada)', 53 *ala deudu?* — *deuda*, 55 *ala kiledu* — *kileda* 'keelda', 58 *ala vändu* — *vändä* 'väända', 69 *ala mešku* — *meške* 'pesta', 70 *ala lašku* — *laška* 'lasta', 76 *ala daitu* — *daittä* 'jätta', 79 *ala külvoü* — *külvä* 'külvata', 84 *ala kavadu* — *kävada* 'kaebada', 90 *ala äviittu* — *äviitta* 'aidata', 101 *ala mädu* — *mäda* 'magada', 105 *ala reñgeidu* — *reñgei/de, -da, -dä* 'vingerdada', 134 *ala päleidu* — *päleida* 'paluda' jne. Kümme-kond erandit sellest üldreeglist ei sega suuresti kõnealuse Lei imperatiivmoodustuse üldpilti, sest neid saab kõiki seletada mingi hilise analoogiaga, mis on võinud mõjustada normaalset tüve-esindust. Nii näit. lk. 73 *ala neštu* (inf. *nešta*), 78 *ala l^eepu* (inf. *l^eeppi*), 89 *ala üodu* (inf. *ütta*) jt. puhul võib oletada teiste nõrgatüveliste eitavate või käskivate vormide mõjustust (vrd. ibid. *äi l^eepi?*, imper. 2. isik. *l^eepi*, *äi üodä?*, imper. *üoda*, *äi nešta?*, imper. *nešta*), teiselt poolt jällegi vormis *ala düsku* (inf. *düsta*⁴) esineb läbipaistvalt jaatava imperatiivi (vrd. *düskaga*) mõju. Ühes juhtumis (pääle loomulikult kattuvate *u*-tüvede, nagu *ikku*) keeldvorm kattub infinitiiviga isegi lõppvokaalildasa: lk. 71 *ala iškü* — inf. *iškü* 'tuld lüüa (tulerauaga)'. Viimaks ei saa ka tähele panemata jätta, et N. ülevaate näited on saanud otse küsitlemise teel, nad (vähemalt oma suures enamikus) pole põimitud vabast kõnest. Seda silmas pidades on võimalik, et küsiteldav murdeobjekt vahest mõne harva tarvitatava eitava imper. vormi puhul on võinud teoretiseerida

⁴ V. Niiluse hällsemais ülestähendusis ka variant *d'üsk^e ~ d'üskä*, millest lähtudes keeldkõne *a. düsku* on ootuspäraselt infinitiiviväline ega ole tarvis analoogiaseltest, (Korrektuurilisand).

või isegi lihtsalt komistada. Lei murde klusiilitu eitava imperatiivi rippuvus nn. *da*-infinitiivist nii siis, arvestades erandite vähesust ja nii või teisiti seletumise võimalust, paistab olevat ilmne. Lõppeks Lei keeleala puhul tähendatagu veel, et Niiluse trükitud tekstikogus „Valimik leivu murdetekste“ esineb ainult paar käsitledava keeldkõne näidet: lk. 12, 15 *ala k^uõšši?*, *ala k^uõšši 'Ne courtise pas'* (infinitiivikujuline eitusvorm — vrd. eespool *ala iški?*), 24 *ala andu 'ne (la) donne'*.

See *k*-tu eitava imperatiivi ja nn. *da*-infinitiivi vastastikune sõltumus on salgamatu ka Lei murdele lähedases Hargla-Mõniste murdes, kus see imperatiiv samuti on palju igapäevasem kui mujal eL alal. Voolaine Lei (Koiva) sõnasedelitekogus juba leidub mõningaid klusiilitu imperatiivi teise isiku näiteid Mõnistest: *ala vettu*, *ala? pañdu?*. E. Koemets oma seminaritöös „Murdepiir Karula ja Hargla vahel ning Karula-Ähejärve murde erinevusi naabrusest“, AES 361 47 tähendab selle meid siinkohal huvitava nähtuse kohta, traditsionaalsest γ -spirandioletusest lähtudes: „Har-s on päärdhulise (ja kaasrdhulisegi silbi järele) palataalspirant muutunud poolvokaaliks või koguni kadunud: *ala jüwu?*, *ärä sūwū?*, *ala vëjü?*, *ala tågadu*, *ärä karadu*. Krl-s ja põhja pool on aga *-gu* imperat. tunnusena üldine-
 nud nagu kirja- ja ühiskeeleski: *är? jõu?*, *är? kääu?*, *är^k karačku*, *är? üppäčku*“. Agar eL murde uurija Niilus oma tähelepanekuis (a-st 1938) HarMõniste morfoloogia kohta AES 207 79—80 esitab 29 kõnealuse imper. näidet, mis paari jaatava imperatiivi analoogia alla langedud erandiga (*ala sūgū 'ära söö'*, *ala jõsku 'ära jookse'*) kõik nagu eespool nähtud Lei näitedki on häälikulises sõltumuses *da*-infinitiivist: *ala andu ei?* 'ära (ärge) anna, (andke)', *a. vettu* 'ära võta', *a. pañdu* 'ära pane', *a. sūwū* 'ära söö', *a. vëlssu* 'ära võlsi', *a. kiruñtu* 'ära kirjuta', *a. pešsū* 'ära peksa', *a. tsurčku* 'ära sorgi', *a. kaķsādu* 'ära kaksa', *a. haučku* 'ära haugu', *a. poristu* 'ära porise, lobise', *a. tettū* 'ära tee', *a. tuñtu* 'ära tule', *a. keñeñidu* 'ära kõnele' jne. Sedasama Har murde kohta kinnitavad ka H. Keema sama-alalised, lahkesti kasutada antud andmed: Har Mõniste

ala^m miñnū^s siñnā[?], ala^l laūlou[?] (kanale öeldud), *ala^p pu^ttu^m mu^h hallust ko^ttust, ala^t tettūⁿ nalla, ala^s sa^k ... ken^eldu ei[?], alā aiju^h hüppā juttu, Har Saru ala^s sa^m ... ken^eldu[?], ala^s seⁱttu[?]* (= ära sõida), *alā aiju^p pä^lt ... , ala^m mu^pdu[?] vā^tttu maha[?], ala^t ta^htu, et ...* (= ära taha...), *ala^v vī^ttū aigū* (= ära viida...), *ala^r rap^ppu^ttu^p pā^d, alā ar^vādu, et ...* (= ära arva...), *ala^s sa^p pellā^dū* (= ära karda), *ala^t tullu^s stjā[?]* jne. Mõned esitatud näiteist erinevad infinitiivist oma tugeva-astmelisusega (*laūlou[?], ?tettūⁿ, aiju^p*); mis osalt seletub teiste tugevaastmeliste ootuspäraste eitavate imperatiivide (nagu *pu^ttu, ta^htu* jt., mis on pikkusastmelt infinitiiviga ühel tasemel) analoogiaga.

Har ja Lei eitavate imperatiivide infinitiivilähedus ei saa mingil tingimusel olla algupärane, see ei lase end seletada mingi imperatiivitunnuse (näit. *-k-* või *-γ-*) kaasabil ega sugukeelte võrdlusmaterjalide toetusel. Algupärase olukorra peegeldiseks tuleb kahtlemata pidada käesoleva kirjutise algosas käsitletud laiemalt kagu-eestis (pääle Lei ja Har veel Lut-s, Rõu-s, Vas-s, Se-s ja Kra-s, O ja nsuu teatel ka Kar-s) esinevat, üksikjuhtumitega piirduvat keeldkõnetüüpi, nimelt pika esmasilbiga 2-silbiste tüvede keeldkõnejuhtumeid nagu *pe^tt^ui, vō^tt^ui[?], pu^tt^ui[?], le^ppuⁱ, i^st^uk, ala^p pu^ttu^m* jne. Kolmesilbiste verbitüvede kohta on nende ridade aluseks olevas ainekikus väljastpoolt Lei-Har ala ainult üks ainus näide (Kra *kirō^ttu ei[?]*), seepärast peab nende klusiilitu keeldkõne algupärasuse küsimus esialgu lahtiseks jääma — kõnealuses näites võib tegu olla kahesilbiste (*vō^tt^ui[?]* jne.) analoogial tekkinud juhusliku üksikjuhtumiga. Selles kahesilbiste verbide tüübis sattus lahtissilpne nn. *da*-infinitiivi tüvi kokku keeldkõne tüvega, nii et viimaseid vana keeldkõne juhtumeid keeletaju sai hakata analüüsima kui *da*-infinitiivist (nimelt selle konsonantsest tüveosast) + *u-*, *ū-* ainesest koosnevaid, kusjuures see *u-*, *ū-* aines käsitati juba keeldkõne tunnuseks. Analüüsiti nii siis (*ala*) *vēt^tu[?]* = inf. *vēt^t(a[?]) + u[?]* jne. Sellelt põhjalt saadi proportsioonanalooogia abil Lei-s ja Har-s hakata moodustama nn. *da*-infinitiivi-põhjalisi sekundaarseid

keeldvorme, näit. *veitta?* : *ala veittu?* = *tulla?*, *keneldu?* jne. : *x*, kusjuures *x* = *tulla?*, *keneldu?* jne.

Omaette huvitava päätüki eL eitava imperatiivi ajaloos kujundab Tarvastu-Helme-Karksi-Halliste täiesti nn. *da*-infinitiivi taoliseks arenenud keeldkõne, mis on ühtlasi eespool käsitletud *k-(γ)*-tunnuseta keeldkõne ja *da*-infinitiivi sõltuvusesattumise võimalikuks äärmiseks lõppiärguks ja omalt poolt kinnitab Lei-Har keeldkõne seletamisel äsja avaldatud mõttekäike. *da*-infinitiivikujulise keeldkõne olemasolule, mille kohta allakirjutanu teada pole seni üldse kirjanduses sõna võetud, juhtis Hls murde puhul allakirjutanu tähelepanu suuliselt A. Kask. Tema kogutud AES-i Hls murde sõnasedelitekogus s. v. *ära* leidubki vastav märkus: „Eitava *k*-imperatiivi 2. isik sing. on järjekindlalt *da*-infinitiivi kujuline“. Säälsamast saame ka lausenäiteid infinitiivi (*miñndä*, *lastä*, *pañndä*) keeldkõnes tarvitamise kohta: *ärä miñndä piñmessen meñsa!* *ärä lastä oinast poksi!* *ärä pañndä siñna!* AES-i murdekoguja S. Tanning on allakirjutanule lahkesti põiminud sama tüüpi näiteid Karksi Vakiste, osalt Ainja kl. murdest: *är aijä kedäg ullu juttu* (= *ära aja...*, inf. *aijä*), *ärge aijä* (= *ärge ajage*), *ärä añdä* (= *ära anna* [lapsele rinda], inf. *añdä*), *ärä ihva* (= *ära ihu*, inf. *ihva* 'teravaks tegema'), *ärä iläd ušsə tagä* (= *ära hiili*, varitse, inf. *ilädə* 'luurama, varitsema'), *är istu* (= *ära istu*, inf. *istu*), *ärä ikke ilma azjanñti* (= *ära nuta...*, inf. *ikke* 'nutma'), *är jöštä kevast* (= *ära jookse kõvasti*, inf. *jöštä*), *ärge jättä miuñ mahä* (= *ärge jätke...*, inf. *jättä*), *ärge jäljä mahä* (= *ärge jääge maha*, inf. *jäljä*), *ärä kaijä tešta* (= *ära katsu tõsta*, inf. *kaijä* 'katsuma'), *är sa... mahä kallädə* (= *ära sa... vala maha*, inf. *kallädə*), *ärä kištä mokkə viñgu* (= *ära kisu...*, inf. *kištä*), *ärä kenelñtə* (= *ära kõnele*, inf. *kenelñtə*), *ärge kiūzelñtə* (= *ärge jonnige*, inf. *kiūzelñtə*), *ärä... päl litsu* (= *ära pääle litsu*, inf. *litsu* 'vajutama, suruma'), *är lüvövä kassi* (= *ära löö kassi*, inf. *lüvövä*), *ärä miñndä* (= *ära mine*, inf. *miñndä*), mitm. *ärge miñndä*, *är me miñndä*, *ärä pakkitsə kedägi* (= *ära kiirusta ühtigi*, inf. *pakkitsə* 'kiirustama'), *ärge pellädə latsə* (= *ärge kartke*, lapsed, inf. *pellädə* 'kartma'), *är poristə vaštu* (= *ära kõnele*

vastu, inf. *porista* 'vastu kõnelema'), *är teitā* (= ära tee, inf. *teitā*), *ärge tullā üttēn* (= ärge tulge kaasa, inf. *tullā*), *är ojōd* (= ära uju, inf. *ojōdā*), *ärā unat'ärā* (= ära unusta ära, inf. *unattā*), *ärā vihanittā* (= ära ole vihane, inf. *vihanittā*), *ärā vizāp asju . . .* (= ära viska asju, inf. *vizāpā*), mitm. *ärge vizāpā*, *ärā viūgi* (= ära nuta, inf. *viūgi* 'nutma, virisema') jne. Umbes viiekümnest Tanningu antud keeldkõnenäitest, mis kuuluvad kõige erinevatesse verbitüüpidesse, kõigis ühe erandiga käsitledav keeldkõne kattub täpselt nn. *da*-infinitiiviga, nagu nägime äsja ainekliku vaatlemisel (arvestamist ei vääri seejuures muidugi lausetempost ja lausefoneetikast tingitud lõppkaokõikuvused nagu *peļlād-peļlādā*, *ojōd-ojōdā* jm.). Tähelepanu väärrib selle inf.-kujulise keeldvormi puhul ms., et Karksis seda tarvitatakse pääle ains. 2. isiku ka mitm. 2. isikus (näit. *ärge jāļjā*, *ärge miñnā* jne.) ja mõnikord isegi mitm. 1. isikus (*är me miñnā*). Pääle selle on Krk murdele veel omane eriline huvitav mineviku keeldkõne, analoogilisest eitussõna partitsiibist (*ārđān* — vrd. *añđān* jm. vastavaid *nud*-partitsiipe) + nn. *da*-infinitiivist moodustatud, näit. *ārđān pañnā sijnā* 'sa ei oleks tohtinud, pidanud sinna panema', *ārđān miñnā* 'sa, teie, nad ei oleks tohtinud minna'. Erandjuhtumiks, milles nn. *da*-inf. ja keeldkõne Krk-s ei kattu, on 'puutama'-verbi vaste: inf. *puđūdā*, *puđūmā* — keeldkõne *är puittu* (= ära puutu). Siingi on algselt ka inf. kindlasti olnud *puittu* < *püttudak, ja ainult kõnesoleva verbi mугanemine teise tüübiga (vrd. *kūzūmā*, *kūzūdā* - *kūštā*) on sekundaarselt võimaldanud uue inf. tekke ja seega infinitiivi ning keeldkõne diferentseerumise. Käsiteldava inf.-kujulise keeldkõne kõrval on Krk-st muidugi noteeritud ains. 2. isikus ka üldläänemere-soomelist sõnalõpulise *k*-ga keeldkõnet (Tanningu näiteis eriti *ttasufiksiga* verbidest nagu *ärā kasvadā* < *kasvaittak, vrd. inf. *kasvattā* < *kasvattāđak jm.).

Inf.-kujuline keeldkõne on mag. E. Laugaste suulise teate järgi laialt tarvitusel ka Hel-s, vähemalt selle khk. lõunaosas Vaoküla (end. Taagepera) vallas, eriti just vanema põlve keeles, näit. ains. 2. is. juhtumeis *ärā añdā*, *ä. veitta*,

a. teitã, ä. kikke ära juvã, ä. miñndã, ä. laöldã, ä. kældã jne. (= ära anna, ä. võta, ä. tee jne., vrd. infinitiive *añdã, veitã, teitã* jne.). Harvemini tarvitavana jaatab L. Hel-s sama keeldvormi esinemist mitmuseski, nimelt 2. ja isegi 1. isikus: *ärge miñndã, ärmẽ miñndã* jm. (= ärge minge, ärgem mingem). Viimaks on tähendada, et käsitletavat infinitiivikujulist eitusvormi on veel noteeritud Tarvastust, vrd. AES-i MT 177 Trv Suislepi-Kaubi lk. 21 *ärgu keñniã sevä tũd teitã ega näitã* (= ärgu keegi...tehu ega nähu), 22 *aga ära sa enãtte sest rãmatust* (= aga ära sa hinga sellest raamatust). Siit on niisiis näiteid ains. 2. ja 3. isiku kohta.

Äsjanãhtud eL lääneosa (Trv-Hel-Krk-Hls) infinitiivikujulise keeldkõne teke peaks küll olema otseühenduses eespool käsitletud, Kra-st ja Lut-st Lei-Har murdealani ulatuva *u-, ï-*lise klusiilita eitava imperatiiviga. Nagu nägime, Kra-Se-Vas-Rõu-Lut murdealal piirdub klusiilitu keeldkõne esinemine vaid üksikute kahesilbiste pikatüveliste verbidega (tüüp *pe-itt-ũl-, ei veittu, i-st-ũi-* jne.), kuid Lei-Har alal on inf. ja keeldkõne rudimentide samatüvesuse (vrd. *ala peit/u ~ inf. peitã*?) põhjalt lähtudes keeldkõne käsitatud *da-*infinitiivist + *u-* „tunnusest“ koosnevaks ja seetõttu on sääl siis tekkinud omapärane infinitiivil baseeruv *u-* „tunnuseline“ keeldkõne (*viẽtta — viẽttu, veijja — veijju* jne.). Seejuures kahes Lei juhtumis — kui need on usaldatavad — on jõutud juba *u-*st kui „tunnusest“ enam mitte hooliva infinitiivi ja keeldkõne täielise kattumiseni (*iškl, ?k“ošši*). Viimast laadi infinitiivikujuliste keeldvormide⁵ tekkimisel võisid lähte-

⁵ Huvitav nn. *da-*infinitiivi keeldkõnes tarvitamise paralleel esineb sm. savo murdes, osalt Ingeri murdes (isurell, osalt äürãmõistel) ja krj-s, näit. savoP *elkeã ~ elkee mãnnã, tulla, nãpãstã* 'gehet, kommet, schlaget nicht'; isuri *elkãã[n] mãnnã[k]* 'gehet nicht', *elkãsse hõ pan-na[k]* mitm. 3. isikus, krjP *elkõã... mãnnã* 'gehet... nicht'. Setãla, kes tsit. näited esitab TuM 120—121, arvab, et infinitiivi tarvitus on analoogiline, teatavate keeldkõnevormide eeskujul tekkinud, millede inf. ja keeldvorm on juhuslikult kokku langenud (*elkeã muuttoã < mũttaya ~ inf. muttoã < *mũttããak*). See seletus on hääkskiltu leidnud kuni kõlge viimase ajani, vrd. Kettuse SM II 110 südasavo keeldkõnetüübi *elekẽ olla, tulla, mãnnã* puhul õeldut. Printsipialselt on siin

kohaks olla *u-(ü-)* tüvelised verbid, millel *da*-inf. ja keeldkõne langesid kokku mitte ainult tüveldasa, vaid ka lõppvokaalildasa (vrd. *ala puutu*^c, *ala istü* — inf. *puutu?*, *istu?*). Trv-Hel-Krk-Hls alal on need *u-(ü-)*tüved endi suhtelisest vähearvulisusest hoolimata põhjustanud juba keeldkõne täielise siirdumise *da*-infinitiivi häälikulisse kujju. Selle siirde juures tuleb kujutella proportsioonanalooegiat umbes järgmiselt — inf. *istu*, *puutu*, *liitsu* jne.: keeldkõne *är (ärä) istu*, *ä. puutu*, *ä. liitsu* jne. = infin. *istu*, *puutu*, *liitsu* jne.: *x*, kusjuures *x* = keeldkõne *är (ärä) aija*, *ä. jōštā*, *ä. lūvōā* jne. Nn. *da*-infinitiivi keeldkõnesse siirdumisel võis omalt poolt kaastõuget anda asjaolu, et eestis laialt (ka eL-s) imperatiivi asemel ja kõrval tarvitavas *laskma*-verbi + *da*-infinitiivi konstruktsioonis (*las joosta*, *l. tulla*, *l. minna* = *joosku*, *tulgu*, *mingu* jne.) *da*-infinitiiv nagu esineks imperatiivses funktsioonis. Kõnealusele keeldkõnetüübile on see *las*-konstruktsioon siiski nii kauge sugulane, et teda meie keeldkõne tekke ainuliseks lähtekohaks ja tõukeandjaks kuidagi ei julgeks pidada. Jõuame niisiis lõpptulemusele, mille järele Lei-Har(-Kar?) infinitiivisõltuvuslik ja Trv-Hel-Krk-Hls täpselt infinitiivikujuline eitav imperatiiv (keeldkõne) eeldab enda lähtekohana kagu-e. (Se-Kra-Vas-Rõu-Lut) tüüpi eitavat imperatiivi. Viimane peaks siis olema midagi vanemat, algselt laiadele eL murde lõunapoolseimaile (Se-Kra-Lut-st Krk-Hls-ni) ulatunud. Viimase levik Kra ja Lut keelesaarilgi viitab, et ta ei ole eilispäevane, vaid on põlisvanu murdejooni. Praegu kasutada olevad trüki- ja arhiivainestikud pole kahjuks nii laitmatult täielikud, et julgeks minna nende varal väitma, et eespool käsitletud eitavate imperatiivide levikualad oleksid siin murdegeograafiliselt absoluutse lõplikkusega piiritletud. Hilisem, morfoloogilisi murdejooni enam silmas pidav täiendav kogumistöö võib levikuala küsimusse tuua mõningaid täpsustusi, kuid kõnesolnud imperatiivitüüpide tuumalad

---

siis tegu eL infinitiivikujulisele keeldvormile vastava, kuid eraldi tekkinud nähtega. Infinitiivi kui niisuguse tarvitamist keeldvormina juba algsoomes oletada pole põhjust, hoolimata tema seesuguse tarvituse leviku laiuusest (e., sm., krj.).

on eelnevas kahtlemata arvestatud. Meid huvitab siinkohal Se-Kra-Vas-Rõu-Lut algupärasemas olukorras püsinud ja eL läänepoolseimais osades sekundaarsete tõlgitsuste ning edasiarengute osaliseks saanud eit. imperatiivi tunnuse küsimus, nii siis teatav morfoloogilis-häälikulooline probleem. Selt seisukohalt on ebaoluline eitus- resp. keeldsõna järjekord verbi ees või taga⁶ või koguni nii ees kui taga (*ala võitu, ei vehtu^c ~ võittui.?, vehtu õõ, ala aindu ei?* jne.) ja eitus- resp. keeldsõna iseloom (*ala, är, är, ei, ui.?, uk, ük* jne.). Eitussõna häälikulise kuju edasiandmisel on eri ülestähendajail kõikumusi ja ebatäpsusigi, millede õiendamine pole nende ridade ülesanne. Ainult möödaminnes märgitagu kõnealuse eit. imperatiivi funktsiooni kohta, et ta on üldiselt tarvitusel ains. 2. isiku funktsioonis (Kra-st on teada ains. ja mitmuse 2. isiku selgest lahushoidmisest juhtumis ains. *kifoõttu ei^c ~ mitm. kifoõttagu ei^c*), kuid eriti eL läänepoolselt alalt, kus eitav imperatiiv on asetunud sõltuvusse nn. *da*-infinitiivist, on teateid ka tema tarvitamisest mitmuse 2. isiku funktsioonis (Har *ala aindu ei?* ka täh. 'ärge andke', Hel *ärge miñnd* ja isegi mitm. 1. isikus *ärme miñnd*) ja isegi ains. 3. isikus (Trv). Osalt võib mitm. 2. isiku funktsiooni harv mainimine seniseis allikais sõltuda sellest, et see isik on mõnevõrra harvemini tarvitatav ja nii siis kuuldelisel teel raskemini tabatav kui ains. 2. isik. Mitmuse 2. isiku funktsioon võib käsitledavale eit. imperatiivile olla omane ehk mõnevõrra laiemal alal kui eelnevast näidestikust ilmneb.

Trv-Hel-Krk-Hls ja Har-Lei murdealade infinitiivikujulised või -põhjalised keeldvormid seletasime äsja sekundaarselt tekkinuiks, eeldades Kra-Se-Vas-Rõu-Lut ala rudimentaarse klusiilitu keeldkõnetüübi algupärasust. Käesoleva kirjutise alguses esitatud O j a n s u u ja K e t t u s e seletusele vastavalt (*ana vehtu < *vehtayok resp. *ottayok*) peaks viimane 2-silbiste verbide eitava imperatiivi tüüp seletuma vokaalidevahelise γ -tunnuse ootuspärase kaoga. Aga miks

⁶ Eitussõna järelasendki eL-s on vana nähe, tuntud lähimaist sugu-keelistki. Vrd. Kettunen Vir. 1925 141. (K. esitab nälteid vepsast, lisaks on teada selle järelasendi esinemist ka krj.-aunuses ja lüüdis.)

selle arvatava häälikuseaduslikult γ -kaolise imperatiivitüübi esinemine piirdub just nimelt eitava imperatiiviga resp. keeldkõnega? Jaatavas imperatiivis resp. käskkõnes pole temast ka eL murdealal jälgegi. Sel puhul peaks tohtima küll meelde tuletada, et lapi keeles on eitav imperatiiv (keeldkõne), milles arvatavasti kunagi pole olnudki γ -list imperatiivitunnust. Võib kerkida küsimus, et käsitletav eL imperatiivgi on algusest päale olnud moodustatud γ -tunnuseta. Kõnealust lp. keeldkõnet on viimati käsitelnud E. I t k o n e n oma töös „Der ostlappische Vokalismus vom qualitativen Standpunkt aus“, lk. 359, 367, eriti 371—3, esitades klusiilse tunnuseta lp. eitava nn. 2. imperatiivi, mida varemini (vrd. l. c. 359 Setälä ja Wiklund'i seisukoha tsiteerimist) on vist küll põhjusega peetud klusiilseks, õigemini öeldud γ -kaoliseks, näit. lk. 367 lpK Patsjoki ains., mitm. ja duaali 3. isikus (*jalä's, jalkä'z*) *mɛñna*, Suonikylä (*jeäläs, jěälläs*) *mõñno* — vrd. inf. Pj. *mëñnõd*, Sk. *mõñnad* 'gehen', Pj. keeldvorm *koððv* — inf. *koððev* 'weben, stricken' jne., lk. 371 lp. Inari (*ěälu's*) *maño* — inf. *mõñnâd* 'gehen', *koddo* — inf. *koddeð* 'töten', *tätt'u* — inf. *tätt'ud* 'wollen', lk. 372 lpN (*ällus*) *gullu* — inf. *gullât* 'hören', *âdnu* — inf. *âdnet* 'halten', lpL (*allus*) *kulluh* ~ (*ælus*) *kuļu*. Lapis on need klusiilaineseta keeldvormid osalt (nimelt lpL-s) arvatavasti 1. imperatiivi analoogial *k*-lõpulisiks arenenud. I t k o n e n oletab vaadeldud lääne- ja vene-lp. keeldkõnevormele ühist tuletuslikku lähtekohta, nimelt lp. *-u* < kontraktsiooni teel *-ojě*-st, see *-oj-* ise olekski 2. imperatiivi tunnus, *-j* selles oleks deminutiivsufiks, vrd. op. cit. 373: „Das element *j* wäre ein deminutivsuffix, das also merkwürdigerweise nur in negativen formen, aber nicht in dem positiven II. imperativ vorkommen würde (vgl. p. 360), wie es übrigens auch in den ostseefinnischen sprachen schon früh der fall gewesen zu sein scheint“. Tsit. lk. alamärkusest nähtub, et lmsm. diftongilise imperatiivi vastena on I. mõelnud Setälä järgi teatavaid lmsm. *-ko(j)*-lisi keeldkõnevorme: „Die möglichkeit, dass der auf finnischer seite in entsprechenden neg.-formen vorkommende halbvokal (z. b. fi. *ätkää tulko* < *tulkoj, vgl. weps. *algam andkoi, tehkoj*)

nicht ein charakter des deminutivs, sondern des plurals wäre, erwähnt Setälä, TuM 121, vgl. Rapola, i-lopp. diff. 63^a. Kõnealune algsoomesse taastuv *-koj(-goj)*-line vorm leiab kinnitust ka hilisemais vpsP ja vpsK murde ülestähendusis, meenutatagu vaid mõni näide Kettuse ja Siro tekstidekogust SUST LXX: lk. 94 *τ kutskoi* 'ei kutsuta' (= mitm. 3. isik), 98 *τ paṅgoi* 'ei panna', 101 *pap τ tekoi* 'pappi ei tiedä', 101 *τ kutskoi* 'eivät kutsu', 102 *kutskoi τ* 'ei kutsu', 121 *emej roh'koi* 'Emme uskalla', 127 *τ otkoi* 'eivät ota', 129 *τ volgoi* 'eivät voi', 152 *τ i sanugei* 'eivät sanokaan' jne. Äsjaseist näiteist selgub aga ühtlasi ka, et see diftongiline vorm pole vps-s omane, nagu Setälä järgi on üldiselt arvatud, mitte ainult keeldkõnele (eitavale imperatiivile), vaid ka üldse eitavale kõnele. Seesama nähe, nimelt et *-ko(i)*-, *-go(i)*-lised vormid esinevad nii keeldkõnes kui ka muidu eitavais vormides, on konstateeritav ka lüüdi murrete kohta, kust Oja nsuu, Kujola jt. tekstide järgi SUST LXIX leidub rohkesti vastavat ainestikku, näit.: Šuoju lk. 29 *ettag(h) aṅkoj* 'ettekõ anna', 38 *eugät heitagoj* 'älkää... jättäkõ', *eugat ottagoj* 'älkää ottako', 55 *eugat... hämästoitagoj* 'älkää... säikäyttäkõ', 72 *eugät läkköj* 'älkää lähtekõ', 130 *em tiekköj* 'Emme tiedä', 144 *ettäk tiekköj* 'Ettekõ tiedä', Mundjärvi 198 *emme... varajkko* 'Älkäämme pelätkö', 209 *emme müḡ... ottago* 'Emme me... ota', 210 *εgat tulgo* 'älkää tulko', 213 *emme fūkkö* 'Emme läheta', *emme läkkö* 'Emme lähde', 224 *ka fūḡ ni ottago ette* 'niin te ette otakaan', 228 *emme läkkö* 'ei mennä (= ärgem mingem)' jne. Allakirjutanu veende järgi on kõnealusel algsm. *koj*-vormil täpne vaste ka lääne-e., eriti saarte murdeis, vrd. Ariste eit. imperatiivi näiteid HMH 183 Phl *tulg mitta* 'ära tule', *miḡg mitta* = *ärä*, *miḡg* 'ära mine', *ärä*, *tulg* 'ära tule', *ē tulg* (*miḡg*, *tulg* < **miḡkoi*, **tulkoj*) ja allakirjut. seisukohta EK 1929 22. Edasi Kettuse Liv. Wb. LXIV—LXV käsitletud lv. eitav imperatiiv *algâ ma vqlâ, tappâg, uskâg* jne., *algâ ta vqlâ, tappâg, uskâg* jne. (*-g* < **koj* resp. ? **goj*) näikse eelmistega ühte kuuluvat, kuigi lv. probleem on keerulisem (*-g*-line vorm esineb ka jaatavas ains. 1. ja 3. isikus) ja Kettuse poolt

l. c. teisiti seletatud. Ilma et vaja oleks käesolevas ühenduses esile võtta kogu lmsm. eitava kõne probleemi (mis niisugusena küll vajaks uueaegset ülevaadet ja tõlgitsust), saame äsjanähtugi põhjal konstateerida, et lmsm. diftongilise (*-ko_i-, *-yo_i-)jeitusvormi resp. keeldvormi olemasolu lisandunud ainestike valgustusel on praegu veel kindlam kui Setälä TuM-teose ilmumise aegu a. 1887. Kas selle *i*-aines on pluraalne või deminutiivne, pole lihtne otsustada ega kuulu ka nende põgusate ridade ülesandesse. Pärast eespool tsiteeritud Itkose sõnavõttu allakirjutanu kaldub arvama koos viimase uurijaga, et ta on deminutiivne, kuigi varemni (vt. EK 1929 22), tal oli selles teatavaid kahtlusi.

Kui lp. *tätt^eu*-tüüpi klusiilita, *j*-lisile keeldvormidele on põhjust otsida (nagu nägime seda tegevat Itk ost) sugulusvastes lmsm. liitsufiksiga klusiil + (o)*i*-lisis äsjaseis keeldvormides, siis ei peaks olema lubamatu neile lp. vormidele oletada veel lähemaid, klusiilitagi, palja *i*-tunnusega keeldkõnevasteid. Viimaseks võiks olla⁷ 2-silbiste 1. pika silbiga verbitüvede klusiilitu keeldkõne, nagu seda käesoleva kirjutise algosas nägime Kra-Se-Vas-Rõu-Lut alal esinevana (tüüp *ve^ettuj[?]* ? ~ *ar ve^ettu* ? , *i^estuj[?]* ? , *ka^enduj[?]* ? , *pe^ett^euj[?]* jne.). Viimase keeldkõne algvormideks võiks oletada *(*v*)*ott-oi*, *ist-oi, *kant-oi, **pett-oi*⁷ jne., millede häälikuseadusliku arengu tulemuseks peaks olema > *ve^et^e*, *ist*, *ka^end*, *pe^et^e* jne. Tegelikult on *ve^et^e* jne. tuntud eL prees. ains. 3. isiku ootuspärased vormid (< [*v*]otta jne., arvatavasti puhas verbitüvi; erinevaid tõlgitsusi vt. Kettusel Vir. 1914 145 jj. ja Ikolal „Eteläviron verbien persoonapäätteistä“ 12 jj.), nii et *(*v*)*ottoi* jne. häälikuseadusliku arengu põhjalt oleks tulnud väga segav keeldkõne ja prees. ains. 3. isiku täieline kokkusattumus. Ka teistes verbitüüpides oleks *oi*-keeldkõnega olnud tülikaid sekeldusi, tuletatagu näit. vaid meelde, et 1. lühikese silbiga (aga osalt samuti 1. pika silbiga) 2-silbiste verbide *oi*-line keeldkõne võinuks kokku

⁷ *-oi* pro *-i* ise-enesest on tõenäoselt samasugune varase üldistuse tulemus nagu deminutiivide *-oi-gi*, vt. näit. allakirj. „*oi^e*-, *ei^e*-deminutiivid“ 205.

sattuda (pääle eesti rõhutule silbile omast diftongi järelkomponendi kadu) *o*-liste teonimedega, näit. *tul-oi > *tulo*, *men-oi > *meno* jne. Pole imestada, et pärast puhta *oi*-lise keeldkõne nii ilmetuks ja koguni kahemõtteliseks muutumist vajaliseks pidi osutama mingi analoogia järgi haarata, ja see pakundus (jaatavast) imperatiivist, käskkõnest, nagu üldse käskkõne lmsm. keelis on keeldkõne ümberkujundumist tihtigi põhjustanud (tarvitseb vaid meenutada näit. eP murrete ja e. kirjakeele keeldkõnet, milles jaatava imperatiivi kujud oma isikulõppudega on tunginud keeldkõnessegi, kus algselt pöördus ainult keeldsõna, nii et jõuti sekundaarse isikulõpulise pööramisviisini nagu näit. *ärgu tulgu*, *ärgem tulgem* jne.). Käskkõne ains. ja mitm. 3. isiku analoogial (vrd. Se *kaègu*, *olgu*, Vas *õõgu*, *nõõtku*, *võõsku* jne. Ikola ülevaates „Eteläviron verbien persoonapäätteistä“ 55 jj.), õieti ehk viimasega kontamineerudes kujunes keeldkõnega lõpuldasa *-u-?* resp. *-u-*, *-ü-?*, *-ü-liseks*, niisiis saadi ilmetu (*ärä*, *ara*, *ala*) *ist, *veť, *peť jne. asemele (*är[ä]*, *ar[a]*, *ala*) *istu?*, *veťtu?*, *peťtu?* jne. resp. eitussõna järeldaigutusega *ve-ťtu?* (< *veťtu?* *ei*) jne. See pika 1. silbiga 2-silbiseis verbides kodunenud tüüpki osas juhtumest (nimelt *u-*, *ü-tüvedes*) osutus ebamugavaks, kuna tema sattus kokku nn. *da*-infinitiiviga (näit. juhtumis *istu?*) ja eriti kuna see klusiillitu eitusvorm piirdus ainult kitsa verbiderühmaga (teatavad 2-silbised), muude verbide juba varakult võttes keeldkõnevormidesse käskkõnevormi 3. isiku lõpu (*sägu?*, *olgu?*, [*ar*] *kiroťtagu?* jne. — klusiilse). Keeldkõne tunnus lõhestus kaheks (*võtt-u?* ~ *sä-ou?*), ning tunnuse ühtlustamise huvides hakkaski kogu eL ala Kra-st ja Rõu-st Lut-ni üldistuma viimase käskkõne lõpp ka tüüpi *ve-ťtu?*, ja nii saadigi eespool ainekis neil aladel konstateeritav, praegu leviv klusiilne keeldkõne nagu (Vas) *ar ve-ťku?* ~ *ve-ťku?* jne. Eitavale vormile omaselt nii see kontaminatsiooniline *ve-ťtu?* (resp. *ar ve-ťtu?*) kui ka jaatavast kõnest ülekanud *ve-ťkui?* (resp. *ar ve-ťku?*) esinevad isikuti pöördumatutena, kuna eri-isikuis pöördub ainult keeldsõna või on isiku märkimiseks tarvitatud vastavat personaalpronoomenit. Nii siis pole imestella, et eelnevas

ainestikus nägime kõnealust klusiilita (ja sellel baseeruvat infinitiivikujulist) eitusvormi tarvitavat eri isikuis (kõige laiemalt ains. 2. isikus, aga ka mitmuse 2.-s ja 1.-ski ning ains. 3.-s).

Klusiilitu eL-murdelise keeldkõne esinemisviiside, -ala ja algupära jälgimisel eespool nõnda siis jõuti välja arvamusel, et nende lähtekohaks võiks olla diftongiline, lp. keeles sugulast omav tüüp **(v)ottoi* jne., vana diftongiline lmsm. keeld- ja eitusvorm. Vana seletus (*võttu* < **ottaγok*, vt. kirjutise algust) on häälikuliselt küll lihtsam ja võib ehk sellele oma lihtsuse tõttu mõnd lugejat paremini rahuldada kui äsjane uus. Kuid uus seletus taas lahendab käesoleval korral olulise probleemi, miks just kõnealune klusiilitu verbivorm on omane ainult eitavale imperatiivile (keeldkõnele), mitte kunagi jaatavale. Edasi see uus seletus viib käsitledava eL keeldkõne ühendusse teatava laiemalt lmsm. alal (vepsas, lüüdis, soomes, lääne-eestis, liivis) leiduva *oi*-lise keeld- resp. eitusvormiga. Vana seletus oma klusiili- (resp. spirandi-) oletusega viis kõnealuse klusiilitu keeldvormi *-k-* resp. *-γ-*tunnuseliste jaatavate imperatiivide liiki, kuhu ta ei kuulu sugugi nii loomulikult kui diftongiliste eitavate vormide liiki. Lõuna-eestis leidub eespool möödamannes mainitud teinegi puhta verbitüve esinemise juhtum, mida teised lmsm. alad ei tunne, nimelt jaatava preesensi ains. 3. isik (*veēt, aān* jne.). Päris üllatav ei peaks siis olema, et samal alal keeldvormides võib konstateerida (tõsi küll, oletuslikku) sama verbitüve deminutiivikuju (**[v]ottoi* jne.). See oletus, nagu ükski oletus, ei pretendeeri absoluutsele maksvusele ega kõigi lmsm. keelte uurimisega teotsetajate hääkskiidule, kuid ta tunnukse allakirjutanu meelest siiski väärinuvat kirjalikku sõnastamist.

J. Mägiste.

L' impératif négatif sans élément *k* dans le dialecte de l'Estonie du sud-est.

Le présent article est consacré à la défense sans occlusive en estonien méridional (impératif négatif du type *asa veēt* 'ne prends pas' au lieu de l'impératif avec occlusive *ärge võtku*, d'ailleurs connu en estonien), signalée par Ojansuu et touchée plus tard par Kettunen, Ikola et Toomse, laquelle jusqu'à présent a

été considérée comme explicable par la chute de la spirante *-y-*, correspondant à une occlusive faible (**otta*yo-). L'auteur fait tout d'abord un court résumé sur la manière dont le problème a été traité jusqu'à présent et donne ensuite un aperçu plus détaillé sur cette forme de défense dans l'aire estonienne du sud, appuyé sur les matériaux des Archives de la Langue Estonienne. On a à présenter des données sur le type de défense en question d'après les parlers Setu (*pu-it_uj_?* etc.), de Vastseliina (*ve_ittui_?*, *är peßsü?* 'ne frappe pas' etc.), de Kraasna (*ändu ei* 'ne donne pas' etc.), de Rõuge (*är^k kättü* 'ne vante pas' rare), Lutsi (*istöi?* ~ *istui?* 'ne t'assieds pas'). Au nord de cette aire (Räpina, Urvaste, Karula) il manque des informations sur la présence de la défense avec occlusive, quoique O j a n s u u ait estimé qu'elle existait aussi dans la paroisse de Karula. Dans cette dernière région on trouve déjà la défense avec occlusive (*ar_pütü?* 'ne touche pas') de même que dans l'aire Kraasna-Setu-Vastseliina-Rõuge-Lutsi à côté de la défense sans occlusive. Avec cela il est à remarquer que dans la dernière aire la défense sans occlusive est propre seulement aux radicaux verbaux dissyllabiques avec première syllabe longue (type *anta-*, *peksä-*, *otta-* etc.) tandis que pour tous les autres types (à l'exception d'un cas apparemment fortuit de Kraasna) seule apparaît la défense avec occlusive *sõgu_uj_?* 'ne mange pas', *pidägu_k?* 'ne tiens pas' etc.). Dans l'aire de la défense avec occlusive vers l'ouest, savoir dans le parler de Hargla-Mõniste et dans l'aire leivu (Estoniens de la Koiva) qui lui est étroitement apparentée, la défense sans occlusive est très productive dans les radicaux verbaux de tous types, mais déjà sous une forme spéciale: la défense est passée dans la dépendance de l'infinitif en *-da*, de telle sorte qu'elle ne diffère de ce dernier que par la voyelle finale (*-u*, *-ü* au lieu de *-a*, *-ä*, par ex. infinitif, *š'õüwä* — déf. *ata š'õüwä* 'ne mange pas', inf. *fietta* — défense *ata fiettu* 'ne fais pas', inf. *ävitä* — défense *ata ävittu* 'n'aide pas' etc.), mais dans quelques exemples leivu déjà complètement confondue par la voyelle finale avec l'infinitif en *-da* (*ata išk'i* 'ne frappe pas'). Cette intéressante forme de défense basée sur l'infinitif avec la caractéristique *u* (*ü*) devrait être expliquée de la manière suivante, savoir que dans l'aire Hargla-leivu il n'a existé à l'origine que la défense sans occlusive de certains types dissyllabiques (*ata ve_ttu?*), dont l'infinitif ne différait que par la voyelle finale (*ve_tta?*). C'est ainsi que la voyelle *u* put être traitée comme élément caractéristique et qu'on put, d'après une analogie proportionnelle, commencer à employer des formes de défense dépendant de l'infinitif (*ata fiettu* etc.). Si en leivu on rencontre d'ordinaire la défense coïncidant déjà complètement avec l'infinitif (*ata išk'i*), il n'y a pas à s'étonner de ce que la phase suivante de l'évolution de la défense y apparaisse déjà comme une pure forme d'infinitif, savoir les types *ära aändä* 'ne donne pas', *är istu* 'ne t'assieds pas', *ärä kištä* 'ne tire pas', *ära juõväd* 'ne bois pas' etc. dans l'aire Tarvastu-Helme-Karksi-Halliste. Il faut penser que là aussi il n'a existé auparavant que la défense des radicaux dissyllabiques du type Kraasna-Setu-Rõuge-Vastseliina-Lutsi et que partant de certains cas de radicaux en *u*, où la défense et l'infinitif en *-da* se sont confondus complètement (*är_puttu*, *är istu* — inf. *puttu*, *istu*) la défense a pris la forme de l'infinitif par la voie de l'analogie proportionnelle. Ainsi touchant la défense sans occlusive aussi bien que celle à forme d'infinitif on a de divers côtés des

données selon lesquelles cela ne se présente pas seulement à la 2. p. sing., mais encore aux autres personnes (2 pl., 1 pl. et même 3 sing.).

Pour finir l'auteur, supposant l'originalité de la défense sans occlusive des radicaux verbaux dissyllabiques dans les parlers orientaux de l'Estonie méridionale (de Kraasna jusqu'aux Lutsi et à Rõuge), se place au point de vue selon lequel dans ces derniers il n'a pas existé d'occlusive (γ -spirant) primitivement, mais qu'il s'est agi à l'origine de formations diphtonguées (*ist-oi, *kant-oi etc.), comme certaines formes de défense en lapon également (*âdmu, kulu* etc.). On sait que dans les formes négatives des langues fennobaltiques on trouve répandue une diphtongue *oi-* (*ei-*), par ex. *vepse i voigoi* 'ils ne peuvent pas' etc. Cette forme de défense diphtonguée en estonien a pu primitivement être propre non pas seulement comme maintenant à certains types verbaux dissyllabiques, mais encore à tous les autres verbes, d'où elle a été exclue en raison d'une confusion fatale d'éléments morphologiques divers conditionnée par des développements phonétiques plus récents de l'estonien. Sous sa forme actuelle la défense sans occlusive des verbes dissyllabiques (*ka-nõduj?* << *kantoi) ne peut non plus être supposée comme succédant phonétiquement directement à la défense diphtonguée, mais pour l'expliquer il faut avoir recours à des analogies, en particulier à l'impératif affirmatif. Cette dernière circonstance rend compliquée la nouvelle explication en question, mais toutefois probablement pas tout à fait inacceptable.

Õde ja sõts.

Soome-ugri rahvastel on väga keeruline sugulusnime de süsteem. Obi-ugrilastel, maridel, mordvalastel, udmurtidel ja osaliselt ka laplastel säilinud sugulusnime de süsteemi omapärasus on selles, et sama sõna võib tähistada õige mitut sugulast. Näiteks on ostjaki keeles *opi* 'vanem õde', 'noorem sõts', 'egost vanema venna vanem tütar', 'egost vanem isast noorema lelle tütar', 'egost vanem isast vanema lelle tütar', 'emast vanema onu poja naine', 'emast noorema onu naine', 'egost vanem samasse hõimu kuuluv naine'. Sugulusnime de süsteemi ja selle arengu kohta käivast kirjandusest mainitagu *Karjalainen FUF XIII, Harva Virittäjä 1938 297* jj-d, kus on toodud ka vanema kirjanduse ülevaade. Viimane väidab, et süsteemi areng on olenenud omaaegsetest suguelulistest suhtlemistest sugulaste vahel, mida ostjakite kohta on allakirjutatule suusõnol tõendanud ka ostjakoloog *W. Steinitz*.

Läänemere-soome hõimudest arvatakse, et neil on vana sugulusterminite süsteem jäljetult kadunud (*Virittäjä 1938 303*). Kao põhjuseks peetakse „euroopa kultuuri“ mõju, s. o. euroopa mentaliteeti, mis suhtub teis-suguselt sugulussüsteemi. Viimane oletus võib olla kõi-

giti usutav. Pandagu selleks tähele läänepoolset eesti keele ala, kus on kadunud *onud, lelled, tädid, sõtsed, miniad, naod* ja muud üldiselt veel elavad sugulusnimed ning nende asemele on tulnud germaanipärased *emavend, isavend, emaõde, isaõde, pojanaine, meheõde* jne. Sama-sugust arenemiskäiku märkab ka linlaste hulgas. Läänemere-soome keelist olgu veel seda mainida, et neis on alles noorema eaklassi terminoloogia. Seal, kus vana süsteem on alles, on teatavasti iga just määravaks teguriks. Allakirjutanu tahab siiski oletada, et ka läänemere-soome keeltes, ja nimelt eestis on olemas veel selgeid jälgi endisest sugulusnimede süsteemist. Kõne alla tulevad sõnad *õde* ja *sõts*. Nende sõnade kohta käivast kirjandusest mainitagu siinkohal *Saareste* „Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes“ ja *Mägiste* „*oi-, ei-*deminutiivid läänemere-soome keelisk“. Saareste op. cit. 125 jj-d esinevad *õde* ja *sõts*, *sõse*, *sose* kahes tähenduses. *Õde* tähistab üldiselt oma õde, kuid Põhja-Tartumaal kohati ka isa õde. *Sõts* on vastuoksa üldiselt isa õe tähistisena, ent lõuna-eesti lääneosas ka õe nimetusena. Sama konstateerib *Mägiste* op. cit. 6, 17, 20, 30. Seega näeme, et sama sõna võib tähistada niihästi oma õde kui ka isa õde, s. o. kahest eri põlvest olevaid isikuid. Muide on ju näiteks ostjakiski *opi* oma vanem õde ja isa noorem õde. Eesti keeles murdeti ning muis läänemere-soome keelisk esinevast sõnast *sõsar* teame sugukeelte põhjal, et see on algselt noorema õe tähistis. Põhja-Tartumaal, kus *õde* praegu tähistab isa õde, on oma õest tarvitusel *sõsar*. Võttes arvesse asjaolu, et läänemere-soome keelisk on üldiselt alles noorema sugulusastme nimetused, võime arvata, et *õde* on olnud algselt isast noorema sõtse nimeks. Isast noorem sõts ja oma vanem õde kannavad aga sama nimetust. Nõnda siis on arusaadav, et praegu võib murdeti samal sõnal olla kaks täiesti erinevat sugulusastme tähendust. Ka sõnast *sõts* tuleb arvata, et selle algne tähendus on olnud isast noorem sõts ning enese vanem õde. Esitatud oletuste vastu ei kõnele ka mõlema sõna tähendused vastetel sugukeelisk. Vt. selle kohta Saareste ja Mägiste mainitud teoseid, *Toivonen* FUF XIX 157 ja *Harva* FUF XXVI 91 jj-d.

Paul Arliste.

Õde and sõts.

The Estonian words *õde* and *sõts* have two meanings: 'my own sister' and 'the sister of my father'. The semantic of these words is a reminiscence of the ancient Fenn-Ugric clan system. In this system the elder sister of *ego* and the younger sister of his father had the same name.

Balti-saksa *Wemgalle* 'vimb'.

Arvustades minu teost „Fremdes im Baltendeutsch“ (= Mémoires de la Société Néophilologique XI, Helsinki 1936) prof. J. Mägiste avaldab kahtlust muuseumis ka minu balti-saksa *Wemgalle* seletuse kohta: „... b.-saksa *Wemgalle* pole päris kindel läänemere-soome sõna, vähemalt eesti-liivi vastete (*vimmakala*, *vimba*) rinnastamine siin nõuaks ligemat häälikulist motiveerimist“ (Eesti Keel 1936 181).

Et *Wemgalle* on läänemere-soome, täpsemalt eesti keelest laenatud, ütlesid juba Thomsen: „... Tysk, særlig i Østersøprov. (*Wimme* og alm. *Wemgalle*, det sidste umiddelbart udgaaende fra est. *wimma-kala*, en Sammensætning med *kala* Fisk)“ (Beröringer 287) ja Kalima: „Aus den ostseefi. sprachen stammen auch lett. *vimba*, schwed. *vimba* und d. *wimme* und *wemgalle* [das letztere setzt eine estn. zusammensetzung *vimmakala* ... voraus]...“. (Die ostseefinn. Lw. im Russischen 87), ent siiski prof. Mägiste kahtlused tunnuks olevat motiveeritud, sest b.-saksa ja eesti (-liivi) kujude häälikuline identsus ei ole täielik. Nimelt 1) b.-saksa *e*-le vastab eesti(-liivi?) *i(i)*, 2) b.-saksas pole eesti(-liivi?) *vimb*-sõna tüvevokaali *a* vastet, 3) b.-saksa *g*-le vastab eesti *k*. — Järgnevais ridades püütakse neid häälikulisi nähtusi ligemalt motiveerida.

1) B.-saksa laenudes eestist või liivist on rõhutu *i* sagevasti muutunud *e*-ks, näit. *warvek* < eesti *varvik* (Fremdes im Baltendeutsch 75), *Taimen* 'taim (-kala)' < liivi Sal. *tai-min* (ibid. 71), aga ka kohati *i*-na säilinud, näit. *Seppick* < eesti *sepik* (ibid. 68), *Külmit* < eesti *küllimit* (ibid. 48). — *Wemgalle* seni tuntud kujudes oli kõikjal *e*; Kalima ja Thomseni tsiteeritud *Wimme* on elavas b.-saksa keeles peaaegu tundmatu ja esineb minu teada ainult Pavlovski vene-saksa sõnaraamatus (s. v. *вымба*), kus seejuures on ka „*Weingalle*“, mis ilmselt põhjendub mingile kirjutusvõi trükiveale: *in pro m*. Balti-saksa keeles on aga kindlasti olnud ka *Wimgalle; alles läinud aastal leidsin sellest järgneva näite:

„Dises feuchte Vaterland der beschuppten stummen Schwimmer | veigert seine reiche Hand dem bedrängten Magen nimmer. | Teumen, Sandat, Alands-Bleyer, Stinze, Schnepeln sammt dem Hecht, Wimmegallen, Ströhm-ling, Heyer, haben hier das Bürger-Recht“. (Christian Bornmann, Mitau. Ein historisches Gedicht aus dem siebzehnten Jahrhundert [Mitau 1802], 41). Nagu näeme, ei ole *i~e* vahelduse suhtes *Wemgalle* erandiks.

2) Rõhutate vokaalide sünkopeerimine on b.-saksa laenu-des eestist või liivist võrdlemisi harilik, näit. *fichte* < *vickete* < eesti *vikati*, liivi *vikat* (Fremdes im Balten-deutsch 32), *külmit* < eesti *küllimit* (ibid. 48). Siiski on b.-saksa luulekeeles *Wimmegallen* jäänud neljasilbiseks, nagu läänemere-soome originaal.

3) Seni tuntud b.-saksa kujudes on kõikjal *g*, mitte *k*, ja seda saab seletada ainult liivi, mitte eesti keele foneetika abil. Teatavasti on liivi keeles *k*, *t*, *p* tihtipääle arenenud *g*, *d*, *b*-ks (vt. Kettunen i Livisches Wörterbuch §§ 35, 36), eriti tähelepandavad on liivi *silma-gülma* 'silma-kulm' ja *pi'uvogiñdâd* 'labakindad'. Tõenäoselt on meedia liivi keeles olnud olemas juba 14. sajandil, vt. minu „Kurenfrage“ (Helsinki 1939) 210.

Kokkuvõttes võib öelda, et b.-saksa *Wemgalle* seletub küll läänemere-soome keeltest, kuid siiski mitte üksinda eestist ega üksinda liivist. Seletus liivi keelest pakub raskusi eriti selle tõttu, et liivi kujul (*vimba*) ei ole tõenäoselt kunagi olnud nõrka astet, ja peaksime oletama assimi-latsioon *mb* > *mm* balti-saksas, mis muidugi ei ole võimatu, aga 14.—15. sajandil siiski võrdlemisi haruldane, ega ole ka tolaeagsetes balti-saksa kujudes kuski *mb*-d. Lihtsam tun-nukse olevat oletada, et sõna on laenatud nii eestist kui ka liivist paralleelselt ja et b.-saksas on tekkinud kontami-natsioon: **wimbegalle* + **wimmekalle* > *wimmegalle* > *wemgalle*. Seda tõestab eriti b.-saksa sõna suur geograafi-line levik juba 14.—15. sajandil (vt. Fremdes im Balten-deutsch 76).

V. Kiparsky.

Allemand balte *Wemgalle* 'Abramis vimba'.

Reprenant la critique faite par J. Mägiste (Eesti Keel 1936 181) de son ouvrage „Fremdes im Baltendeutsch“ (cf. Mémoires de la Société Néophilologique XI, Helsinki 1936), l'auteur explique de plus près pourquoi il a supposé une origine fennobaltique au mot de l'allemand balte *Wemgalle* 'Abramis vimba'. L'auteur souvient que dans les emprunts de l'allemand balte à l'estonien et au live 1) *i* inaccentué peut donner *e*, 2) *a* inaccentué (en deuxième syllabe) peut disparaître, 3) *g* initial (en estonien *k*!) ne peut être que d'origine live. C'est pourquoi il faut supposer qu'à propos du mot examiné ici on est en présence d'un emprunt aussi bien à l'estonien qu'au live (live *wimbegalle + estonien *wimmekalle > *wimmgalle* > *wemgalle*).

Eesti *vaak*-sõna etimoloogiast.

EKirj. 1940 lk. 342 jj. on A. Saareste käsitletud lõuna-eesti *vaak*-sõna. Olles esitanud ülevaate sõna levikust ja paralleelkujudest, autor refereerib H. Ojansuu seletuse (Lisiä suomalais-balttilaiisiin kosketuksiin, Suomi IV 19 39—40), pidades tõenäotuks laenamist lätist, eeskätt just tähendusliku sideme puudumise tõttu eesti ja läti sõna vahel. Seejärel Saareste konstateerib: „Omalt poolt allakirjutanu pärimdaks (sic!) sõna *vaak* lähtekujust *vajakko, mis oleks tuletis tüvest *vajaja — ja oleks tähendanud 'rehe-toas reheahju tõttu partepealse puudu jäänud, *vaja* (*vaega*, *vajaka*) jäänud osa', 'liigparte, lisaparte ruum'“.

Ehkki eesitatud seletus, vaatamata mõningatele häälikulistele raskustele, võiks paista usutav, on vist enne sellele jõudmist jäänud jälgimata mõned eesti keele sõnavara kujunemise mõjurid, eeskätt aga alamsaksa keele võimalikud vasted. Nii leiamegi *Lasch-Borchling* *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch* I 632: „¹*vak*, *vāk*, Pl. *vak*, *vāke* (junge Schreibweise *vacke*) n., urspr. Abteilung irgendwelcher Art (vgl. ags. *fæc* Zeitraum); dann Abteilung einer Räumlichkeit, Raum zwischen zwei Scheidewänden, „intersticium“, „distinctio“ ... Raum in der Scheune, wo das Getreide aufgehäuft wird“¹.

Häälikuliselt ei valmista alamsaksa ja eesti sõna ühendamine raskusi. Alamsaksa sõnaalguline *v*[*f*] on eesti keeles tavaliselt *v*, vt. W. Schlüter *SbGEG* 1909 25;

¹ Viimase tähendustahu kronoloogia kohta vt. Niekerken *Das Feld und seine Bestellung im Niederdeutschen* 20.

alamsaksa *ā* vastete kohta vt. *ibid.* 20; alamsaksa *k* esin-
duse kohta eestis vt. *ibid.* 25. Kahtlust võiks äratada
sõna *vaak* *u*-tüvelisus, ent selle kohta vt. P. A r i s t e
EK 1937 136.

Tähenduslikultki ei ole raskusi alamsaksa ja eesti
sõnade ühendamisel, oletades eestipoolset tähenduse nih-
kumist spetsiaalsemaks — 'ruum küünis' > 'rehetoa liig-
parte ruum, liigparred, lisaparred'. Viimase tähendus-
muutuse, s. o. 'liigparred, lisaparred', suhtes vrd. J. M a r k
SbGEG 1931 322: "aus dem Est. bzw. Fi. stammt . . . ferner
norw. *rja* usw. 'Stange, bes. Stange, auf welche Korn zum
Trocknen gehängt wird'".

Et rehe- ja rehepeksu-sõnavara alal on saksast tulnud
mõjustusi, on väljaspool kahtlust; üldtuntud näitena
võiks nimetada sõna *koot*, mis on teatavasti alamsaksa
päritolu (vt. S a a r e s t e EK 1922 142 j., Leksikaalseist
vahekordadest I 204, W i g e t SbGEG 1927 269, M a r k
SbGEG 1931 370). M a r k on näidanud, et *koot* on võe-
tud kõigepealt kasutusele Lõuna-Eestis, kust siis levik on
läinud põhja poole (op. cit. 370); ka reherulli (*rehe-tamp*,
-trull, *kärp*, *kärbik*) kasutamine on piirdunud Lõuna-
Eestiga, ja teatavasti on reherull saksa algupära, levinud
taludesse mõisate vahendusel, vt. M a r k op. cit. 367 j.
Allakirjutanu on märkinud Räpina Saareküllast 84-aasta-
selt Jaan Peedokant'ilt kirja *karnap* 'lisaruum rehe kõrval,
kuhu veeti pekmisele tulev vili', ja sellelgi sõnal leidub
alamsaksa vaste, vt. S c h i l l e r - L ü b b e n Mittelnieder-
deutsches Wörterbuch II 430 *karnap* 'Ausbau, Vorsprung
am Hause, Erker'. Näib, nagu leiduks lõunaeestis mõne-
võrra rohkem saksa laene rehepeksuterminoloogia alal kui
põhjaeestis, missugune asjaolu näikse viitavat siinsele
intensiivsemale põllunduskultuurile, mis on mõisate vahen-
dusel kergemini vastu võtnud välismaisi uuendusi. Niisiis
ka sellelt seisukohalt on täiesti mõistetav, miks *vaak*-sõna
levikuala piirdub ainult lõunaeestiga.

Lõppeks veel ka Urvaste-Oe sõnast *vâgus* 'tõlla-
hoov, ruum talli otsas, kus vankrid, hobuseriistad jne. alal
hoitakse'. Selle sõna on S a a r e s t e ühendanud *vaak*-
sõnaperega. Tegemist on siin aga alamsaksa laenuga:
alamsaksa **wagenhūs* > *vâgus*. Täpselt samasuguse, mui-
dugi paralleelse laenamise leiame liivi keelest, vt. K e t t
t u n e n Livisches Wörterbuch 499 *võgu/z* 'wagenscheune'
[Lt. *vâgūzis*, ltDn. *vâgūz*, < mnd. **wagenhūs*].

Villem Raud.

Über die Etymologie des estnischen Wortes *vaak*.

A. Saareste hat in der Zeitschrift „Eesti Kirjandus“ 1940 324 ff. die Herkunft der estnischen Wörter *vaak* [våk] 'der letzte Raum in der gefüllten Riege vor dem Ofenloch' und *vaagus* [vågus] 'Wagenscheune, Raum am Stalle, wo Wagen, Pferdegeschirr usw. aufbewahrt werden' behandelt und die beiden Wörter aus der estnischen Wortsippe *vaja*, *vaeg*, *vajak* 'Mangel, Bedürfnis, fehlend, nötig, woran, etwas fehlt' abgeleitet. Verf. zeigt, dass es sich hier um mnd. Entlehnungen handelt: *vaak* aus dem mnd. *vak*, *vāk* in der Bedeutung 'Raum in der Scheune, wo das Getreide aufgehäuft wird' (Lasch-Borchling Mnd. Handwörterbuch I 632), und *vaagus* aus dem mnd. *wagenhūs, vgl. livisches *võgū/z*, lettisches *vāgūzis* 'Wagenscheune' < mnd. *wagenhus (Kettunen Livisches Wörterbuch 499).

Eesti soe, soome suoja.

On tuntud, et läänemeresoome keelte s-häälik on kahesugust päritolu. Juba algupäraselt oli olemas s, ja ka algupärane palataliseeritud *ś* muutus s-ks. Kaua aega arvati, et ka tšeremissi keeles need kaks häälikut on kokku langenud, sest varemalt tuntud murdeis muutusid algupärane s ja *ś* *š*-ks, ja nii langesid mõlemad ühte algupärase *š*-häälikuga. Uuemate kogude põhjal aga on selgunud, et on olemas murdeid, milledes mitte kõik kolm häälikut ei ole ühte langenud. Palataliseeritud *ś* on küll kõigis murdeis muutunud *š*-ks, kuid algupärane s on esialgu püsinud veel mõne aja. Tšeremissi murrete enamik muutis hiljem ka selle s-i *š*-ks, kuid üksikud malmõži ja uržumi alamurded säilitasid algupärase s-i tagavokaalsetes sõnades algkujul, eesvokaalsetes sõnades aga arenes algupärase *ś* *š*-ks muutumise järele algupärasest s-st palataliseerumise tõttu *ś*, ja jäi ka püsima samal kujul. Üksikjuhtumeil on ometi neiski murdeis teostunud häälikumuutus s > *š*. (Vt. Wichmann FUF VI 17, Beke ibid. XXII 90).

Enamik soome-ugri keeli esitab kaheldamatuid tõendusid kahesuguse algupäraga s-i kohta. Mordva ja permi keeled (sürjani, votjaki) ongi säilitanud algupärased s ja *ś* häälikud. Lapi keeles püsis algupärane s, *ś*-st aga arenes *č* [ɕ: tʃ]. Obi-ugri keeltes muutus algupärane *ś* s-ks, s-st arenes vogulis t, ostjaki eri murdeis t, l, λ, j. Ungari kee-

les muutus samuti *ś s*-ks (kirjas : *sz*), algupärane *s* seevastu on jäljetult kadunud.

Sugukeelte põhjal on kindlaksmääratav, et eesti *soe* (gen. *sooja, soja*) 'warm; Wärme', *sooja katuse all* 'unter Dach und Fach', *sooja otsima* 'unter Dach treten'; soome *suoja* 1. 'Schutz, Schirm, Wehr, Beschützung, Obhut, Dekkung, Zuflucht(sort, -stätte), Unterkunft, Herberge, Obdach' *tuulen suojassa* 'vor dem Winde geschützt'; 2. 'Zimmer, Raum, Gemach'; 3. 'sanft, mild, gelinde', s. *sää* 'mildes Wetter, Tauwetter', *onuoja* 'es taut'; *suojata* 'schützen, hüten, schirmen, decken, bewahren, behüten, verteidigen; einfriedigen, einhegen, einzäunen, umzäunen; tauen, Tauwetter sein' on säilitanud algupärase hääliku sõna algul, nagu tõendavad permi keeled: sürjani *saj* 'Raum hinter etwas', *šondi-s.* 'schattiger Ort', *töl-s.* 'Zufluchtsort vor dem Winde', *sajö, sajyn* 'hinten, hinter', *sajys, sajšan* 'von hinten, hinterher', *sajty* 'hinter-vorbei, hinter-hin'; *sajöd* 'Schirm, Decke'; *sajal-* 'vor halten, schützen'; *saikyd* 'kühl, kalt'; votjaki (Wichm.) G *saj* 'Zufluchtsstätte', (Munk.) S *saj* 'Kühle, Frische', (Wied.) *sai* 'Schatten, Kühlung', (Munk.) S *sajkit* 'kühl, frisch'.

Vastav lapi sõna nähtavasti on soome laen, mida juba Paasonen *s*-laute 72 on võimalikuks pidanud: lpN (Nielsen) P *suõõõi*, ak. *süõji*, pl. *süõj^{hk}*, Kr *suõõõi*, ak. *süaji*, pl *süaj^{hk}*, Kt *suõõõi*, ak. *süõji*, pl. *süõj^{ht}*, 1. 'lee, shelter (also from the current), protection (also against the cold); also of person or thing who, which gives protection'; 2. (pl.) Kt clothes; P Kr 'clothes for use on a journey, when resting or sleeping'.

Vastav tšeremissi sõna on *šojäl* 'das Hintere', *šojälno. šojälko, šojälän, šojälts(än)* 'hinter (wo? wohin? woher?)'. Aga see sõna ei esine ometi just neis malmõži ja uržumi murdeis, mis on säilitanud algupärase *s*-hääliku. Seegipärast on meil olemas tõendus, et ka tšeremissi sõnas oli sõnaalguline *s*-häälik, sest kõnealuse sõnaga kuulub ühte järgmine verb, mille esivokaalseis kujudes on sõna algushäälik paljudes malmõži ja uržumi murdeis ülalnimetatud häälikuseaduse

põhjal *s*-ks muutunud: M MK UP USJ *söstem*, US P *šöstem* (US ka *söstem*), B *šojqštem*, BJ BJp *šojâštem*, UJ *šojštem*, C JT *šojâštem*, JT ka *šoještem*, JO V K *šajâštem* 'beschatten, verdunkeln, das Licht benehmen, verdecken (Feuer, Sonne, Augen), schützen (gegen den Wind), sich hinstellen (vor jmden um ihn zu verbergen, zu schützen)'; P B BJp BJ M veel: 'begraben'; vrd. sürjani *saštini* 'beschatten', mille P a a s o n e n ja W i c h m a n n vastupidiselt S e t ä l ä l e eraldavad noomenist.

Obi-ugri keeltes ei ole häälikuline vastavus reeglipärane, sest sõna alguses leiame *s*-i: ostjaki (Karjalainen) DN O *sâj*, Trj Kaz, *saj*^c, Ni *sâj*^c, V VJ *sâj*^c 'Schutz, Hinterraum, Schirm; Vorhang u. dgl.'; (P a a s o n e n) K *sâj*^c, J *sâj*^c '(Bett)vorhang', J *sâj-juw*^c 'Kolben der Flinte'; K *çot-sâjâ òmâtâm*, J *katL sâjâ òmâLLam* 'ich setze mich hinter das Haus (um Schutz vor der Sonne od. vor dem Winde zu haben), in den Schatten des Zimmers'; — voguli P *saj* 'abseits gelegener Ort', *sajit*, *sajin*, *sajna*, *sajnal*, 'hinter'; *ti jâni' jiw sajin ûnteuw*, 'setzen wir uns in den Schatten dieses grossen Baumes'; *çâtâl saj mân* od. *sajnuw man ûnteuw* 'hinter die Sonne müssen wir uns setzen'; ML *saj-mõn untuwn*, *wuotna ul k'âjânk'wâu* 'istugem enamvarjatud kohale, et tuul meieni ei ulatuks'.

Obi-ugri *s* näitab niisiis algupärasemale palataliseeritud *s*-le. On aga kaheldamatu, et see ei ole algupärase häälikukuju säilimine, vaid uuem areng veel algsemast *s*-st, mis toimus tüvelõpulise *j*-hääliku mõjul assimilatsioonil teel. See nähtus sarnaneb niisiis neile juhtudele, millele on tähelepanu juhtinud Toivonen (FUF XV 78), kui sõna algushäälik oli *s*, tüvelõpuline häälik aga palataliseeritud *s*, ja progressiivse mугanemise tõttu või assimilatsiooniga muutus ka esimene häälik *s*-ks, ning koos algupärase *s*-häälikutega sai sellest hiljem *s*. Sarnanevaid juhte on ka tšeremissi keeles. Tõenäoliselt sellega on seletatav nähtus, et malmõž'i tšeremissi murdes on *š*-häälik püsinud ka neil juhtudel, kus ootaksime *s*-i (pl. *šinbžem* 'istub', *šõrõnq* 'kuld' FUF VI 21).

Ülalesitatud sõnaühendid leiame kõik Paasonenil (Die finnisch-ugrischen s-Laute 70) ja Setäläl (FUF II 251), ja nüüd tahame tähelepanu juhtida sellele, et ka ungari keeles on olemas nende vaste sõnas *eny*. Sõna vanadust tõendab asjaolu, et sufiksita kujul ei esine sõna enam isegi mitte vanimais keelelistes mälestusmärkides, esineb ainult possessiivsufiksiga, adverbisufiksiga, postpositsioonina, liitsõnus ja tuletistes. Ta tähendus on vanemas keeles: 'praesidium; Schutz'; rahvakeeles: 'varjatud paik, kus tuul, vihm, lumi, päikesekuumus ei pääse inimese, looma ligi'. NySz. toob vanast keelest järgmised näited: *az halomnak és éjnek ennyében; a szelidek enyében; kiknek enyekben*. Kassa sõnaraamat toob ka rahvakeelse näite: *A napnak enyébenn ül* 'in solis calore sedet'. Rahvakeeles on see sõna *enyh*-kujulisena tarvitusel: *az ég, a fa enyhébe(n), a ház, a kazal enyhibe, a ház enyhibü* (MTsz.). Liitsõnus: *enyhely* rahvakeeles = *enyh*, vanas keeles 'locus quietis; Rastort, Ruhestätte' (NySz. *hely* 'Ort'). Négyessy ja MTsz. tuletavad *enyh* kuju *enyhely*-st, kuid on kaheldamatu, et *enyh*-kujju on *h* tulnud analoogia teel, ja nimelt kas verbikuju *enyhit*, *enyhül* mõjul, nagu Simonyi oletas, või sel teel, et keeletunne analüüsis liitsõna *enyhely*-t järgmiselt: *enyh-hely*. Nagu paljudes soome-ugri keeltes, nii kasutati ka ungaris sõna postpositsionaalse põhisõnana: *enyett* 1. 'all; alatt; sub; unter' (NySz.); 2. 'tõttu; által; per; mittels' (NySz., MTsz.); 3. 'asemel; helyett, gyanánt; loco, pro, vice; anstatt' (NySz., MTsz.); 4. 'tõttu, pärast, põhjusel; -ért, miatt, végett' (MTsz.). Praeguses keeles ei ole see sõna ka postpositsioonina tarvitusel, välja arvatud székely murdes.

EtSz. eraldab nimisõnast *eny* järgmised verbid: *enyhit* 1. 'domare, refrenare; züchtigen, zähmen' (NySz.); 2. 'mitigare, lenire, imminuere; besänftigen, mildern, stillen, vermindern, erleichtern'; *enyhül* 'leniri, placari, mitigari; sich besänftigen, sich vermindern, gelindert werden, vermindert werden'; *enyhedik*, *enyheszik* 'mitigare, leniri, respirare; besänftigt werden, aufhören'; *enyhődik* 'mitigari, leniri, placari; sich besänftigen, besänftigt werden'; *enyheget*

'placare, exhilarare; beruhigen, ermuntern'. Sõna *enyhit* nimelt esineb vanas keeles ka *ehnyét* (*ehnyeit, ehnyét*) kujul, ja see-pärasest oletab EtSz. põhisõnaks **ehn-* > **ehny-* > **enyh-*kuju. Kuid tõenäoselt ei olnud mitte algsemana näiv *ehn(y)ít* vanem kuju, vaid nimelt *en(y)hit*, ja sellest arenes eelmine metateesi teel. Sedaviisi oli *eny* põhisõna, ja sellele liitus *-hit, -hül, -hedik, -heszik, -hődik* denominaalne verbi sufiks. Vanas ungari keeles nimelt oli *-n(y)h*-häälikühend ebatavaline, ja arenes alles hiljem *-hn(y)-st*, nagu järgnevad slaavi algupäraga sõnad tõendavad: *dunya* 'Deckbett, Oberbett' < *dunha* < *duhna* (vrd. tšehhi, poola *duchna*, serbia-kroaatia murd. *duhnja*), *konyha* 'Küche' < *kohnya* < *kuhnya* < *kuhna* (vrd. serbia-kroaatia *kühina, kühinja*, sloveeni *kühinja*, poola *kuchnia*). Sõna algupärasest eesvokaalsust tõendavad ostjaki V Vj murdekujud. Ungari *eny* sõna *ny* häälik on arenenud algsemast *j-st*, nagu järgnevailgi juhtudel: *borjú* > murd. *bornyú*; *varjú* > murd. *varnyú*; *hajít, hajigál* > murd. *hanyít, hanyigál* (ja *hagyít, hagyigál*). Sõna *kígyó* algsem kuju oli *kijó*, missugune kuju esineb rahvakeeles veel tänapäevgi laialdasel alal. Kahes 15. ja 16. sajandi koodeksis leidub teisend *kyo*, mida samuti tuleb lugeda *kijó*. Sellest on arenenud ka rahvakeelne *kinyó, kényó*. Ka sugukeeled näitavad sellele, et *gy* on arenenud *j-st*: votjaki (Munk.) S *kij*, K *kej*, (Wichm.) J *kij*, G U *kij*, mordva (Paas.) E *kijov, kju, kuj, guj*, M *kuj*, soome *kyy*. Ungari keeles on muutus *j > gy*-väga vana, nii esineb imperatiivi *j-tunnus v-tüvelistes* verbides juba meie vanimais keelelistes mälestusmärkides *gy*-kujulisena, näit. *lęgyek, légy, tégy, végy, vigy, higgy, egyél, igyál*, edasi *ogy, meggy, vongy* verbidest *ósz, óv* 'varjama, kaitsma', *metsz* 'lõikama', *vonsz, vonz* 'tõmbama', mis algselt kõlasid tõenäoselt järgmiselt: **lęvjek, *lęvj, *tevj, *vevj* jne. *mogyoró* vana *monyoró* kuju oli ka tõenäoselt algne *mojoró* (vrd. tšuvaši *májár* 'Haselnuss' Munkácsi NyK 21 122, Nyr 13 262, Paasonen NyK 38 271). Võimalik on tuua rohkemgi selliseid näiteid, kus algsemast *l-st ly* kaudu on arenenud *j*, sellest aga *ny*, näit. *sármány* 'Goldammer, Emberiza citrinella' < *sár* 'gelb' + *mál* (>

máj) 'Brust'; *võfény* < *võféj* < *võfély* < *võfél* 'Brautführer':
võ 'Eidam, Schwiegersohn' + *fél* 'Hälfte, Seite, Partei, Teil'.

Lõpuks nimetan veel, et praegune kirjakeelne *enyhe*
'mild, gelinde' on keeleuenduslik moodustis, aga *enyhõ* on
olemas juba 17. sajandil, ja ka rahvakeeles esineb *enyhõs*.

Ödön Beke.

Estonien *soe*, finnois *suoja*.

Comme on sait, l's actuelle des langues fennobaltiques a deux origines, -s et *s'* > s. C'est ce qu'attestent, outre les langues ob-ougriennes, permienes et mordve, quelques dialectes tchéremisses également, savoir le malmyji et l'ourjoumi. — L'estonien *soe* (gén. *sooja*) „warm, Wärme“ et le finnois *suoja* „Schutz, Zimmer; sanft“ sont de ces mots où s'est conservée l's primitive, comme peuvent l'attester par exemple le zyriane *saj* „Raum hinter etwas etc.“ et le votiak *sai* „Zufluchtsstätte“ etc. — Le mot lapon correspondant *sudõđi* (acc. *sudõji*) etc. „lee, shelter; protection“ est un emprunt au finnois, comme l'affirme déjà Paasonen. — Le correspondant tchéremisse *šofäl* „das Hintere etc.“ doit être rapproché du verbe malmyji et ourjoumi *sõstem* „beschatten, verdunkeln, schützen etc.“ — En ostiak correspond le mot *sai* „Schutz, Hinterraum etc.“ et en vougoul *saj* „abseits gelegener Ort etc.“ (s initiale sortie d'une évolution spéciale). — En hongrois le correspondant de ces mots est *eny* „praesidium, Schutz; endroit à l'abri des intempéries“, lequel ne figure que dans les mots composés et avec des suffixes. *enyh* de la langue populaire provient de mots composés et de mots avec suffixes verbaux de dénomination (p. ex. *eny* + *hely* = *enyhely*, d'où on a eu plus tard *enyh* [+ *hely*], par analyse de l'élément *h* du radical). Dans l'ancienne langue il existe une série de radicaux en *ehny*, à propos desquels EtSz. suppose le développement *ehn > *ehny > *enyh, prenant en considération un changement hongrois *hn(y)* > *n(y)h* survenu dans les emprunts slaves. Mais cette explication s'avère superflue, si l'on tient compte de l'analyse du son *h* par le suffixe du radical. L'explication du hongrois *ny* ne fait pas difficulté, car on a de fréquents exemples du changement *j* > *ny* dans la langue.

Keelelisi küsimusi-kostuseid.

K ü s i m u s. Kas tarvitada ühingu, aktsiaseltsi, kompanii, asutise jne. kohta *kes* või *mis*?

F. B.

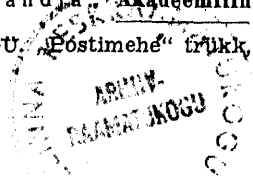
K o s t u s. Teatavasti tarvitatakse sõna *kes* ja kõiki selle muutevorme elusoleste kohta; näit.: *kes* seal oli; see, *kellest* ta rääkis jne. Et ka ühingu, seltsid, ühistud, kompaniid ja igasugused asutised kui ka muud organisatsioonid koosnevad elusolestest, seepärast on õige kõigi nendegi kohta tarvitada *kes* ja selle sõna teisi käändeid; näit.: kohus, *kes* tegi süüdimõistva otsuse; selts, *kel* on palju liikmeid; kogudus, *keda* ...; pank, *kellelt* ... jne.

J. V. V.

Vastutav toimetaja: Joh. V. Veski.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Nats. E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus. 10. X 1940.

SOOME-EESTI SÕNARAAMAT

Toimetanud JUULIUS MÄGISTE

Nimetatud sõnaraamat ei ole üksnes kuiv sõnadekogu, vaid selles leidub rohkesti kõnekäände, lausenäiteid, käändetarvitamise näiteid verbide juures, idiomaatilisi väljendusviise ja muud mitmekülgset ainekku, mis on tähtis õppijaile, tõlkijaile ja kõigile keeletarvitajatele. Silmas on peetud ka igakülgset teaduslikku terminoloogiat. Peale muu sõnavara sisaldab sõnastik ka valiku kohanimetid ja kõige tarvitavamaid soome sõnalühendeid. Autorit peetakse heaks soome keele ja soome murrete tundjaks. Teos on ainulaadne ulatuselt, ajakohasuselt ja kompetentsuselt.

AKAD. E MAKEELE SELTSI KIRJASTUS, TARTUS 1931.

VIII+688 lk., alandatud hind 7 kr.

Muid Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetisi:

Eesti nimi. Valik uusi perekonnanimesid. Toimetanud J. Mägiste ja E. Elisto. Hind 50 senti.

Eestipäraseid eesnimesid. Toimetanud J. Mägiste. Hind 50 s. Eelmiste kirjastaja: Nimede Eestistamise Liit, Vene 23, Tallinn.

Soome kirjastik: Nr. 2, 3, 4, alandatud hind à 10—15 s.

Liivi lugemik I—IV, à 25—40 s. Setu lugemik I, II. Hind 50 ja 75 s.

Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. A. Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. Hind 2 kr. — Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.

Esimese eestikeelse raamatu, Wanradt-Kõlli katekismuse keelest. A. Saareste. Hind 40 s.

Keel ja loogika. A. Koort. Avec un résumé. Hind 50 s.

Eesti keeleala murdelisest liigendusest. (Kolme kaardiga.) Albert Saareste. Avec un résumé. Hind 60 s.

Kümme aastat eesti murrete süstemaatset kogumist. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 50 s.

Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 40 s.

Eesti *saama*-futuuri algupärasest ja tarvitamiskõlblikkusest. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 50 s.

Adjektiiv-tribuudi kongruentsist eesti keeles. R. Nurkse. With an English Summary. Hind 1 kr.

Intonatsiooni, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles. E. Põldre. Avec un résumé. Hind 40 s.

Õpetatud Eesti Seltsi 100-aastasest tööst keeleteaduse alal. A. Raun. With an Summary. Hind 40 s.

Eesti keele mitmest palgest. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 25 s.

J. V. Veski ja eesti oskussõnastikud. A. Kask. Avec un résumé. Hind 40 s.

Eesti *se-, ske-, kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest. M. Toomse. Avec un résumé. Hind 60 s.

Teise silbi poolpikk vokaal eesti keeles. Ö. Sõster. Hind 30 s.

Ülevaade 1056 keskkooliõpetaja õigekirja ning õigekeelsuse tasemest. E. Nurm. Avec un résumé. Hind 50 s.

Läänemere- ja volga-soome keelte võrdluste alalt. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 70 s.

Keele osast vaimu arengus. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 50 s.

Piibli keelest. Kahesaja-aastast eestikeelset piiblit mälestades. Hind 3 kr.

Piibli keel ja rahvakeel. Avec un résumé. Hind 1 kr.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.

Kõigilt siinseilt väljaandelt ant. A. E. Seltsi liikmeile 20% hinna-

alandust, välja arvatud Eesti nimi ja Eestipäraseid eesnimesid

(vt. ülal). — SOOME-EESTI SÕNARAAMATULT ka „Eesti Keele“

tellijale 20% (s. o. 1 kr. 40 s.) hinnaalandust.

EESTI KEEL

(Akad. Emakeele Seltsi ajakiri, XIX aastakäik, 1940)

ilmub aasta kohta kaheksa numbrit, à 24—32 lk., kokku 192—256 lk. Kevadsemestril antakse välja neli, sügispoolaastal neli numbrit.

Tellimishind aastaks sisemaale 3 kr., välismaale 4 kr., pooleks aastaks sisemaale 1 kr. 50 s. Üksiknumbri hind 40 s., kaksiknumber 80 s. — 1 kr. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus o/ü. „Noor-Eesti“ ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses. Viimases ka talitus (Tartu, Ülikooli 15, tel. 63).

Varem ad aastakäigud:

- I—IV aastak., 1922—1925, à 192 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr.
- V—VIII aastak., 1926—1929, à 256 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr. 75 s.
- IX—XV aastak., 1930—1936, à 192 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr. 20 s.
- XVI—XVII aastak., 1937—1939, à 256 lk.,
brošeeritud, hind 3 kr. 50 s.

Ilmunud broš. aastakäikudel raamatukogudele ja koolidele 15 %, Seltsi liikmeile 20 % hinnaalandust. Saada Akad. Kooperatiivi raamatukaupl.

Erisoodustused:

„Eesti Keele“ 1940. aastakäigu tellijale annab AES võimaluse saada EK neljast esimesest aastakäigust vabal valikul kaks tasuta (saatekulude vastu), peale selle osta viiendat, kuuendat ja seitsmendat aastakäiku poole hinnaga, s. o. à 1 kr. 60 s. — kirjalikult soovi avaldades ning raha ette saates või isiklikult (tellimiskviitungi ettenäitamisel) Akadeemiliselt Kooperatiivilt. Soome-estl. sõnaraamatult (vt. eelmisel leheküljel) saavad EK tellijad 20 % (1 kr. 40 s.) hinnaalandust — Akadeemilisest Kooperatiivist.

EESTI KEEL

kui ainuke keeleline ajakiri Eestis

taotleb kahesuguseid sihte: 1) avaldada teaduslikke uurimusi eesti keele ning sugukeelte alalt, käsitledes ka üldkeeleteaduse probleeme, ja 2) võimalust mööda rahuldada tarvet puhtõigekeelsusliku ajakirja järele.

EESTI KEELES

leiavad käsitlemist õigekeelsuse ning keele tegeliku korralduse küsimused. EK-s avaldatakse Akad. Emakeele Seltsi juhatuse ja E. Kirj. Seltsi Keeletoimkonna keelelisi otsuseid ning reegleid.

EESTI KEELES

ilmub tarvidust mööda keelelise kirjanduse, eriti tegelikku tarvitusse minevate teoste (käsi- ning õpiraamatute) arvufisi, murdetekste, ülevaateid tööaladelt jne.

Toimetus: Tartu, Rüütli 24, III kord. Tel. 22-81 (peatoimetaja).

HIND 40 SENTI.